

OOSTVLAAMSE ZANTEN

DRIEMAANDELIJKS ALGEMEEN TIJDSCHRIFT VOOR VOLKSKUNDE

ORGAAN VAN DE KONINKLIJKE BOND DER OOSTVLAAMSE VOLKSKUNDIGEN
van de dienst voor volkskundige enquêtes in Vlaanderen
en van het internationaal studiekomitee voor ommegangsreuzen

Redaktie: Renaat van der Linden, Godveerdegemstraat 15, B-9620 Zottegem
Maurits Broeckhove, Marcel Daem, Arnold Eloy, René Haeserijn,
Marc Jacobs, Roeland Van de Walle

Ruil en Recensiedienst: Arnold Eloy, Bibliotheek, Kraanlei 65, B-9000 Gent.

Alle stortingen op postrek. nr. 000-0096946-43, Bond Oostvlaamse Volkskundigen, Gent

Prijs: 150 F

INHOUD

A. VAN HAGELAND. John Flanders en het volksleven. Naar een honderdjarig jubileum 1887-1987.	199
L. VAN DRIESSCHE. Omtrent een begrafeniswagentje. (Wieze)	202
A.G. HOMBLE(†). Het bier in de volksgeneeskunde. (Deel 1)	215
F. BASTIAEN. De veldwachter, een volks-figuur. (Deel 2)	225
R. van der LINDEN. RTBF: Internationale filmuitwisseling in het jaar van het leefmilieu. Regionale bijdragen: de boom.	248
Volkskundige enquêtes in Vlaanderen	
R. van der LINDEN & A. D'HOKER. Het exlibris of boekmerk van heem- en volkskundigen.	238
Zoeken en Zanten	
P. HUYS. Charade (voor bolspelers).	250
Personalia	
R. van der LINDEN. In Memoriam Maurits Van Wesemael 1900-1986.	205
R. van der LINDEN & M. BROECKHOVE. Bibliografie M. Van Wesemael.	208
Bondsleven	
Tentoonstelling "Rendez-vous met Magere Hein". Publikaties.	204
Boekbesprekingen	
M. DEVOS, H. RYCKEBOER, J. VAN KEYMEULEN. Woordenboek van de Vlaamse Dialecten. <i>Dr. R. Haezeryn.</i>	198
P. HESTERS. De klompenmakerij. Sociale en economische geschiedenis van de klompenmakerij in het noorden van Oost-Vlaanderen. <i>A. Eloy.</i>	251
Openbaar Kunstbezit in Vlaanderen. Temanummer: Over ruïnes en monumenten. <i>A. Eloy.</i>	252
R. van der LINDEN. Bedevaartvaantjes. Volksdevotie rond 200 heiligen op 1000 vaantjes. <i>M. Broeckhove.</i>	253
V. DE DONDER. Kom eens naar mijn kamer. Een halve eeuw collegeleven in Vlaanderen.	255
<i>R. van der Linden.</i>	257
H. BOONE. De mondtrom. <i>E. Demoen.</i>	257
Inhoudstafel jaargang 61 (1986)	258

Oostvlaamse Zanten wordt uitgegeven met de steun van het Stadsbestuur van
Gent, het Provinciebestuur van Oost-Vlaanderen, het Ministerie van de Vlaamse
Gemeenschap, het Noordstarfonds en IPPA.

WOORDENBOEK VAN DE VLAAMSE DIALEKTEN

Deel I Landbouwwoordenschat. Aflevering 2 Behuizing door Magda DEVOS, Hugo RYCKEBOER en Jacques VAN KEYMEULEN.

Uitg. Seminarie voor Vlaamse Dialektologie, R.U. Gent. Bestellen bij drukkerij George Michiels N.V., Corverstraat 13, 3700 Tongeren. 1985, XVI + 227 blz., 118 kaarten, 61 illustraties. Prijs: 600 BF. Daarbij hoort door dezelfde auteurs een **Wetenschappelijk Apparaat**, *ibid.*, 312 blz.. Prijs: 600 BF.

Het is de derde keer in 6 jaar dat een onderdeel van het grote wetenschappelijk project, het W(oorndenboek van de V(laamse) D(ialekten) verschijnt. Zo'n grootscheepse onderneming kan niet tot blijvende resultaten leiden zonder financiële steun van diverse wetenschappelijke instanties als het Fonds voor Kollektief Fundamenteel Onderzoek (Brussel), de Provinciebesturen van Oost- en West-Vlaanderen, de Nederlandse Taalunie en het Belgisch Interuniversitair Centrum voor Neerlandistiek. Zij maken het mogelijk dat de drie auteurs, geïntegreerd in het Seminarie voor Nederlandse Taalkunde en Vlaamse Dialektologie (met als directeur Prof. Dr. V. F. Vanacker) zich gedurende jaren intensief kunnen wijden aan hun lexicologische arbeid.

Deze aflevering, vergezeld van een wetenschappelijk apparaat waarin alle bewijspplaatsen nauwkeurig zijn opgetekend, handelt over de woordenschat van de landelijke behuizing. Dit is een domein dat we volledig kunnen onderbrengen in rubriek "III A. Algemeen; de boerderijen en B. Het woonhuis en zijn bijgebouwen" van het volkskundig indelingsplan Hoffmann-Krayer-CIAP. Daar bij het onderdeel van het WVD 1.2.1.2. Woongedeelte ook een serie voorwerpen, zoals **brandijzer**, **haardscherm**, **schouwkleedje**, **haal** (met zaag-, ketting-, schroef- en langhaal), **treeft**, **hangijzer**, **bakplaat** (voor pannekoeken), **blaaspijp**, **blaasbalg**, **het haardgerei**, **komfoor**, **plattebuiskachel**, **voorraadkast**, **fornuis**, **bierstelling**, enz., wordt behandeld, krijgen we ook een schat van gegevens van Hoffmann-Krayer rubriek IV C Voorwerpen: Roerende goederen. We zien dus al meteen dat dit woordenboek, dat in de eerste plaats voor de dialectoloog en de lexicoloog is bedoeld, ook van groot belang is voor de volkskundige die de materiële volkscultuur in Vlaanderen (hier dan in de strikte historische betekenis van

Oost- en West-Vlaanderen en Frans-Vlaanderen) wil bestuderen.

In het WVD krijgen we alleen het materiaal, maar dan systematisch ingedeeld. De grote delen zijn: **Boerenerf**, **Boerderijtypes**, **Vakwerkbouw**, **Woongedeelte**, **Stallen**, **Schuren**, andere **Bergruimten**, **Bakhuis**.

Alle onderdeeljes geven eerst een lemma in Algemeen Nederlands, dan een duidelijke begripsomschrijving met eventueel commentaar, en daarna een alfabetische opsomming van de dialectische benamingen in een benaderende transcriptie in de spelling van het Algemeen Nederlands. Een voorbeeld: p. 243 **Besloten hoeve** (boerderij waarvan woonhuis, schuur en stalling aangegebouwd zijn rond een binnenplaats die alleen toegankelijk is langs een inrijpoort): afgebouwd hof (+ transcriptie in dialect), afgesloten boerderij, afgesloten doening, afgesloten hof, besloten hof, franse(sic) doening, franse(sic) hofstee, gesloten boerderij, gesloten boerenhof, gesloten doening, gesloten hof, ingebouwde boerderij, ingesloten boerderij, ingesloten hof, schaaphof, toegebouwd hof, toegebouwde hofstee, toegebouwen hof, waalse(sic) hofstee.

In deze aflevering werd afgezien van de vertaling van de lemmatitels in het Frans, het Engels en het Duits om het publikatieritme niet al te zeer te vertragen. Toch blijft dit jammer, want ook gespecialiseerde vertalers konden dan het woordenboek gebruiken. Precies met behulp van dergelijke vertalers hoeft het ritme niet te worden vertraagd.

Het materiaal wordt verder veraanschouwelijkt door duidelijke en daardoor sprekende dialectkaarten en door vele foto's en tekeningen, waarvan vele de eerste keer worden gepubliceerd. Verdere verklaringen van de woordvormen worden niet gegeven. In bovenstaand voorbeeld wordt b.v. niet gezegd waarom men ook spreekt van Franse doening of Waalse hofstee. Voorts valt op dat in het lemma hoeve staat, waar we boerderij verwachten, het meest voorkomende woord in de dialecten, maar ook in het moderne Algemeen Nederlands. De keuze van de woordvorm van de lemmata is niet altijd gemakkelijk (b.v. p. 307: voorraadkamer; als men steunt op het materiaal zou men provisiekamer verwachten).

(vervolg blz. 257)

JOHN FLANDERS EN HET VOLKSLEVEN

Naar een honderdjarig jubileum 1887-1987

Jean-Raymond-Marie De Kreemer, alias John Flanders, alias Jean Ray, werd geboren te Gent op 8 juli 1887. Dienvolgens wordt in 1987 het Eeuwfeest van zijn geboorte internationaal herdacht en gevierd. Ook wij willen daartoe een steentje bijdragen.

John Flanders behoorde nooit tot een volkskundig genootschap. Hij was trouwens nergens lid van en heeft zich altijd zeer zelfstandig opgesteld. Toch heeft hij op volkskundig gebied een grotere bedrijvigheid aan de dag gelegd dan sommige bekende specialisten.

Voor een aandachtig waarnemer is het geen geheim, dat heel zijn werk - zowel het nederlands - als het franstalige - letterlijk krioelt van motieven die tot de volkskunde gerekend worden, en meer bepaald inzake volkspychologie en volksgeloof.

Menig griezelverhaal van Jean Ray berust integraal op aan het volksgeloof ontleende elementen die steeds perfekt in het verhaal zijn verweven. Een ervaren deskundige inzake magie en hekserij, zou er niets op aan kunnen merken. Zoals op vele andere gebieden - laten we alleen maar de zeevaart vermelden - was John Flanders op het gebied van het volksgeloof een zeer belesen en ervaren man, met een verbluffende kijk op de kern van de dingen. Hij bood in de omgang de indruk, dat hij alles wist, en inderdaad was zijn fantastisch sterk geheugen een opslagplaats van al hetgeen hij ooit gehoord ofwel gelezen had, terwijl zijn matematisch brein automatisch voor grondige analyse en syntese zorgde.

(Uit: Vlaamse Toeristische Biblioteek nr. 147; 1972).

Zijn belangstelling voor en kennis van alles wat met het volksleven verband hield, is oorspronkelijk evenwel vooral in het Nederlands gebleken. Zo spontaan, dat het niet eens opvalt dat bij een eerste lektuur, heeft hij bijvoorbeeld tientallen traditionele motieven - hoewel op zeer persoonlijke manier - in zijn sprookjes aangewend. Hiervan is in 1975 een luxe-uitgave verschenen, die ook wel eens in het Frans zal worden vertaald. In een korte inleiding tot die **Sprookjes van John Flanders** heb ik toen de betekenis van die bundel toegelicht. Reeds in de herfst van 1963 was ik verrast door kennismaking met enkele stukjes, die naar mijn mening de vergelijking met de klassieke sprookjes en vertelsels van Grimm, Perrault, Andersen, Hauff, Bechstein en anderen kunnen doorstaan. Ze waren zelfs zo bezield, dat ik me afvroeg of het om originele, dan wel vertaalde ofwel door John Flanders in het Nederlands bewerkte vertellingen ging. Dus informeerde ik bij de auteur en het antwoord kwam prompt in een brief, gedateerd 8 december 1963: "Die sprookjes zijn volledig door mijzelf uitgevonden en de uitheemse toets gaf ik er zelf aan!"

Verder zijn er de populair-wetenschappelijke, ieders interesse opwekkende volkskundige beknopte studies, verspreid over tientallen artikels die John Flanders publiceerde in de kranten "Het Volk" en "De Nieuwe Gids", meestal onder de verzameltitle **De Folklore van de Maanden**. Die publikaties werden jarenlang, maand na maand, voortgezet en uitgebreid, zodat we voor de samenstelling van zijn Jaarkrans bijvoorbeeld beschikten over zeven verschillende stukjes januarifolklore en over tien tot acht voor elk van de andere maanden, die we dan tot een eenheid hebben gesmeed. Het is echter niet alleen het Vlaamse en het Waalse volksleven dat daarin aan bod komt! John Flanders maakte graag vergelijkingen met soortgelijke opvattingen en tradities in Frankrijk, Engeland, Duitsland en elders. Zijn **Krans van de Maanden** mag dienvolgens waarachtig Europees erfgoed worden genoemd. Hij legde immers méér de klemtoon op wat ons verenigt, dan op hetgeen de Europese volkeren scheidt. Die **Folklore van de Maanden** werd in voornoemde Vlaamse kranten gepubliceerd tussen 1955 en 1961 en wij hebben gemeend, een cultureel en sociaal zo waardevol oeuvre, versnipperd in oude kranten, niet te laten verloren gaan.

Folkloristisch interessant, maar dan op een ander en minder wetenschappelijk gebied, zijn tevens de pennevruchten waarin John Flanders het volksleven te Gent heeft toegelicht. Gentenaar in hart en nieren, droeg John Flanders de stad en haar mensen een warme genegenheid toe. Zijn chauvinisme was evenwel zo sterk, dat hij zich op dat gebied veel minder om waarheid en juistheid van detail bekommerde. Hij wou gewoon zijn lezers amuseren met verhaaltjes over de **goede oude tijd**. Het waren schetsen, meestal geschreven naar aanleiding van enige teruggevonden oude zichtkaarten, zodat die teksten meer aan zijn verbeelding dan aan de herinnering ontsproten. Maar zelfs in zulke vrijpostige vorm waren die stukjes fascinerend. Vele oude Gentenaars deden er overigens een eed op, dat het allemaal inderdaad zó was als John Flanders het had beschreven! Die waardebepaling heeft de auteur dikwijls hartelijk doen lachen. Hij wist immers beter... Zoals hij een aflevering van de reeks **Harry Dickson** schreef op basis van de kleurige omslagtekening van het Duitse origineel, zo wist hij ook naar aanleiding van een oude foto van een stadsbeeld de sfeer op te roepen van het oude Gent, beter dan een rasechte en waarheidsgetrouwe volkskundige het met eerlijke feiten ooit zou kunnen.

We zegden reeds dat talrijke griezelverhalen van John Flanders/Jean Ray groten-deels en zelfs uitsluitend op volkse motieven steunden. Laten we daarvan een voorbeeld geven. In zijn bundel **Le Carrousel des Maléfices** (1964), bijna uitsluitend samengesteld met verhalen, oorspronkelijk verschenen in "Les Cahiers de la Biloque", komt het verhaal voor: **Croquemitaine n'est plus...** (De Boeman is dood). Welnu, dit verhaal speelt bijna geheel tijdens een volkskundig kongres in 1911 gehouden te Rambouillet in Frankrijk. De auteur koos dit

kader met opzet, omdat hij alzo de figuur van Croquemitaine, de Boeman, de Menseneter - waarmee van ouds de kinderen werden bang gemaakt - grondig kon toelichten. Ondanks het griezelige tema, is ook hier de humor van de auteur weer volop aanwezig, vooral bij het uittekenen van de geleerde kongressisten, waarbij ook een Gentenaar met een automobile Panhard-Levassor, **flam-bant neuve, d'un rouge éclatant, ornée d'une véritable dinanderie de cuivre**. Als je de grote verering kent die de auteur voor mooie nieuwe wagens had en weet dat hij met de figuur van de Gentenaar Albin Tuyl tevens de gastronomische geneugten deelde, kan men hier wellicht een bescheiden vereenzelving zien. Hoewel deze Albin Tuyl zeker geen groot licht was: "Il avait publié, dans quelques hebdomadaires, de minimes essais sur les us et coutumes du vieux Gand, devenus passables grâce à l'aide qu'y avaient apporté les correcteurs. Il était même auteur d'une plaquette sur "Les sombres six-semaines dans la région gantoise", une trentaine de pages tirées à deux cents exemplaires qu'il avait envoyées, enrichies d'une belle dédicace, à des gens haut placés, susceptibles de lui être utiles".

Hoofdschotel van het kongres is de voordracht door de Fransman Fénéstrange over Croquemitaine. Hij verklaart onder meer: "En France, et nombre de folkloristes l'admettront avec moi, c'est la monstrueuse figure de Gilles de Rais, ce sanglant bourreau d'enfants, qui se trouve à la base de ce conte noir de notre jeunesse... Dans ses manoirs de Tiffauge et de Machecoul, Gilles de Rais n'offrit pas moins de trois cents petits enfants en holocauste au diable! Il ne se contentait pas de simples effusions de sang au démon, mais se complaisait à caresser les petites victimes, puis à les torturer et à les faire périr dans d'atroces supplices".

Samengevat: de historische Gilles de Rais is het monster van vlees en bloed, waaruit de volksoverlevering het spookbeeld van de Boeman liet ontstaan! Waar de auteur evenwel welbewust met de waarheid en zijn publiek een loopje neemt (bij John Flanders mocht men zich aan zo iets voortdurend verwachten) is wanneer hij de voordrachthouder laat verkondigen: "Certains philologues prétendent que le mot "Croquemitaine" est un barbarisme de la plus belle eau, dû à l'accouplement de mot français «croqueur» et du mot flamand «meisje» qui signifie fillette. Il en résulte que «Croquemitaine» veut dire: mangeur de petites filles".

De rest van het verhaal beschrijft de fantastische ervaringen van drie buitenlandse volkscundigen die de Gentenaar en zijn chauffeur meeneemt met de Panhard-Levassor. In de stormnacht komen ze toevallig terecht in de sombere woning van professor Fénéstrange, waar het vreselijke drama voltrokken wordt. Uiteindelijk zal blijken, dat Croquemitaine niet dood, maar onsterfelijk is, omdat hij verder leeft in de raadselachtige diepten van ieders onderbewustzijn.

Zouden we alzo in de meeste verhalen van John Flanders naar volkse motieven kunnen verwijzen, nergens is zijn vaardigheid in de beoefening van deze wetenschap als zodanig, beter gebleken dan in De Krans van de Maanden.

Albert van Hageland

OMTRENT EEN BEGRAFENISWAGENTJE

Eertijds was het geschouderd dragen van de lijkbestaan gedurende de begrafenisplechtigheden geen te onderschatten karwei. Om deze zware arbeid te verlichten werd door de gemeente Wieze in 1948 een koetsje aangeschaft dat door mankracht werd voortbewogen en louter gebruikt werd voor het vervoer van lijken. Dit karretje werd aangeschaft in Wallonië, op voorstel van toenmalig burgemeester Raymond Van Roy, die, tijdens één van zijn verblijven in de streek van Ligneuville, bij een begrafenis dergelijk wagentje zag gebruiken. Te Wieze werd het lijkkoetsje voor het eerst gebruikt bij de begrafenis van Adolf Pieters (5 juni 1867 - 18 november 1948) en kreeg hierdoor zijn volksnaam: "dolfken". Het wagentje werd aldus gedoopt toen de burens van Adolf, de dag voor de begrafenis, het karretje gingen afhaken in de stalplaats, achter een café op het dorp, en het herbergbezoek dat hiermee gepaard ging uit de hand liep, zodat ze pas de ochtend van de eredienst aan het sterfhuis arriveerden. Een ander gevolg van deze "inhuldiging" was dat in het vervolg het wagentje slechts de dag van de begrafenis zelf mocht worden afgehaald, ten einde misbruiken te voorkomen.

Het lijkkoetsje was oorspronkelijk gestald in een schuur op het dorp, verhuisde nadien naar het magazijn van de brouwerij Van Roy, maar keerde in 1951 terug naar zijn eerste verblijfplaats. De idee om het dolfken in de buurt van de kerk te stallen werd ingegeven uit praktische overwegingen: de zwarte doeken waarmee het wagentje tijdens plechtigheden werd bekleed bevonden zich in de kerk. Dolfken werd gedragen door vier wielen met volle, rubberen banden, waardoor een ratelend geluid de rouwstoet vergezelde over de kasseien. Het wagentje had ook vier verticale stangen, één op iedere hoek, die dienst deden als handgreep voor de vier personen die het voorttrokken. De besturing geschiedde aan de hand van de voorste stangen die aan de voorste as waren bevestigd. Deze was draaibaar door middel van twee ijzeren ringen die over elkaar draaiden, zoals bij oude karren. Het smeren van deze ringen diende zorgvuldig te gebeuren om de bekledingsdoeken niet te besmeuren. De achterste stangen fungeerden tevens als rem: werden deze naar voor geduwd, dan werd de rem uitgeschakeld; werden ze echter naar achter getrokken dan drukte een remschoen tegen de achterste wielen. Tijdens begrafenisplechtigheden werd het dolfken omhoog met zwarte doeken, afgewerkt met zilverkleurige franjes, terwijl ook over de lijkbestaan een rouwdoek kwam te liggen. Tijdens de lijkdienst werd het wagentje ook gebruikt als lijkbaar, hiertoe werd het tot voor het altaar gereden.

Het dragen van de lijkbestaan gebeurde voorheen door de meest nabije burens (twee langs iedere zijde van het sterfhuis) en deze traditie bleef ook nog bewaard toen het trekwagentje werd ingevoerd: de vier personen die de overledene met het dolfken naar zijn laatste rustpunt brachten waren zijn geburen. Uitzondering op deze regel: indien de afgestorvene lid was van de Confrerie van de Allerheiligste Salvator (patroon der gemeente). In dit geval behoorden de vier begeleiders eveneens tot voormelde confrerie.

Het wagentje van Wieze kreeg navolging want in de buurgemeente Herderssem werd een eender begrafeniswagentje gebouwd naar het voorbeeld van het dolfken. Met de doorbraak van de auto tijdens begrafenisceremonies werd het te Wieze aan de kant geschoven, doch men is er het dolfken nog niet vergeten.

Luc Van Driessche

Bibliografie:

- Pieters Jules
De dood-, begrafenis- en rouwgebruiken in het arrondissement Dendermonde. Gent, Bond der Oostvlaamse Folkloristen, 1960, blz. 55-58.

- Een lijkwagentje komt eveneens ter sprake en is te zien in:
Dierickx Fons
Herdersem, het dorp der meiviskoppen.
Herdersem, eigen beheer, 1985, blz. 74-75 (begrafenisgebruiken).

Het "Doljken" te Wieze in 1948.

Tentoonstelling
Rendez-vous
met

Magere Hein

doods- en rouwgebruiken in de 19de eeuw
van 31 oktober 1986 tot 25 januari 1987

Museum voor Volkskunde Gent

Dagelijks open: 10 u. - 12 u. - 13.30 u. - 17 u.
Maandag gesloten

Kraanlei 65 - B-9000 Gent - Tel. 091/23.13.36

PUBLIKATIES:

Tentoonstellingskatalogus

"Rendez-vous met Magere Hein. Doods- en rouwgebruiken in de 19de eeuw."

Auteurs: Y. Hollebosc-Van Reck, lic. kunstgeschiedenis
V. Meillander, lic. geschiedenis

151 pp., rijk geïllustreerd
500 BF

Annex bij de tentoonstelling

"Een vizie op de dood (1790-1914).

kerk - vrijdenkerij - esoterie - spiritisme."

Auteurs: A. Eloy, lic. geschiedenis
Y. Hollebosc-Van Reck, lic. kunstgeschiedenis
V. Meillander, lic. geschiedenis

168 pp., geïllustreerd
200 BF

Bestellen bij: Museum voor Volkskunde
Kraanlei 65
B-9000 Gent
Rek. nr.: 290-0455425-31
(+ 60 BF verzendingskosten per publikatie).

*Het Bestuur van de Koninklijke Bond der
Oostvlaamse Volkskundigen
en de Beheerskommissie van het
Museum voor Volkskunde
wenst alle leden en lezers een
zalig Kerstfeest
en een gelukkig Nieuw Jaar*

In memoriam MAURITS VAN WESEMAEL

Gent 19 mei 1900 - Brugge 17 oogst 1986

Een ruim deel van onze jonge(re) volkskundigen kan moeilijk bevroeden en vermoeden welk een belangrijke figuur Maurits van Wesemael voor Gent in het algemeen en voor onze Bond in het bijzonder is geweest.

In 1968 schreef deze vorser bij de aanvang van het In Memoriam Julien Boes (Gent 1899-1968): *Genadeloos blijft de man met de zeis onze oude gardes wegmaaien. Eerst Prof. P. de Keyser, dan Prosper Luyckx, vervolgens Fernand van Es, alle drie kommissieleden van het eerste uur. Ondertussen Richard Vankenbove... en nu Julien Boes, lid van de ploeg idealisten die bijna veertig jaar geleden een enig museum uit de grond zouden stampen...* (Oostvlaamse Zanten 1968, 202).

De oude gardes... een ware keurbende. Drie jaar geleden ontviel ons Clemens Trefois (1894-1984).⁽¹⁾ Thans is Maurits van Wesemael van ons heengegaan, de laatste van de oude garde, mannen van zuiver goud, idealisten door dik en dun.

Maurits van Wesemael is geboren te Gent op 19 mei 1900, als zoon van Isidorus en van Maria de Muynck. Zijn vader stierf vrij vroeg. Zijn moeder, helpster in een Gentse school, overleed te Gent op 21 februari 1955 op de leeftijd van vierennegentig jaar. (Oostvlaamse Zanten 1955, 60)

Maurits van Wesemael behaalt in 1921, aan de staatsnormaalschool in de Ledeganckstraat, het diploma van onderwijzer en dient op 4 augustus een aanvraag in, om een plaats te bekomen in de officiële scholen der stad Gent. Zijn adres luidt: Bloemstraat 19.

Dank zij de bemiddeling van kollega en vriend Lode Hoste bekwamen we van een klasgenoot van onze archivaris-bibliotekaris inlichtingen voor de periode van de normaalschool.

Na de lagere en middelbare studiën aan de school in de Van Monckhovenstraat komt Maurits in 1917 in de normaalschool. Hij is een kalm, geenszins opdringerige jongeman die vlug de vriendschap van alle klasgenoten wint. Hij is de meest struise van allemaal en daardoor geenszins lenig. Toen reeds sprak hij eerder traag en zonder stemverheffing. Hij is bij elkeen gekend en geliefd als behulpzame medeleerling. Hij praat niet met zijn kennis en lektuur. Dank zij o.a. zijn ondernemingsgeest staat een bezoek aan het Lijsternest van Stijn Streuvels op het programma en daar blijkt het, dat Maurits menig werk van deze auteur heeft gelezen. Elkeen is verrast. Zijn uitzonderlijke belezenheid komt tot uiting in de opstellen in de klas. De medeleerlingen kijken in die zin vol bewondering naar hem. Tevens is hij dan reeds een vooruitstrevende Vlaamsgezinde. Zijn diploma vermeldt dat de examinandus voldaan heeft "aan de proeven over de voorschriften der Zedenleer".

Van 8 september '21 tot 26 november '22 treedt hij op als onderwijzer in de school van de Acaciastraat. Midden september '22 bevindt hij zich in de school van de D. van Monckhovenstraat en blijft er tot zijn oppensioenstelling in 1950. Het stadsbestuur, 4e Bureau (thans 4e Direktie) meldt op 1 september 1942 aan de hoofden der stedelijke onderwijsinrichtingen, dat de schoolhoofden en de leerkrachten van de 5e leerjaren een Kleine Handleiding bij de Vaderlandse Geschiedenis ontvangen.

(1) Zie OVZ 1984, p. 204 en 1985, p. 3-15.

Het stadsbestuur wil in een leemte voorzien en van de gelegenheid gebruik maken om 1) eenheid te brengen in de te behandelen leerstof; en 2) te wijzen op de rol die de Vaderlandse Geschiedenis in de volksschool te vervullen heeft.

Maurits van Wesemael is in de samenstelling van deze **Handleiding** betrokken. De schepen verklaart hem in juni 42, dat hij streeft naar meer eenheid in de leerstof van verschillende leervakken en eerst de geschiedenis wil onder handen nemen. Maurits krijgt een handschrift met het verzoek het grondig te verbeteren inzake taal en vorm, en waar het nodig blijkt zaken weg te laten of te wijzigen. Hij verbetert de tekst totaal i.v.m. het staatsprogramma, vervormt twee lessen tot één, schakelt een paar punten in, nl. plattegronden van de St.-Baafsabdij en het Gravensteen, in het besef dat de geschiedenis van de stad tamelijk verwaarloosd wordt. Hij doet beroep op de officiële versie van de historicus Alf. Van Werveke.

Het geheel behandelt de tijd van vóór de Romeinen tot de veertiende eeuw.

In 1945 berokkent de medewerking (?) aan deze publikatie hem heel wat last, zagezegd wegens pro-Duitsheid en anti-vaderlandsliefde. Dat feit heeft hem erg gegriefd. Zelden rept hij er een woord over. Het weerspiegelt een geestesteltonis einde '44 begin '45, die we ons moeilijk kunnen voorstellen.

Voor vele lieden van de buiten zitten de wortels vast in het landelijk leven, met een traditioneel langzaam ritme, de eeuwige wederkeer van de seizoenen, met telkens dezelfde en enigszins andere verschijnselen.

Voor de leerkrachten zitten de wortels in de jeugd die traditioneel dezelfde kenmerken vertoont, maar doorheen de tijd met een andere trend en trant te voorschijn treedt. Menige persoon in het onderwijs beleeft daardoor het voorrecht, dat hij onbewust 'jeugdiger' blijft dan degene die in een ander kader in zijn levensonderhoud voorziet. Voor de vriend Maurits van Wesemael heeft die trek me immer getroffen, dat hem steeds een jeugdig en vreugdig enthousiasme dreef, nooit in een vorm van uitbundig draaien en zwaaien, maar in een geest van moed en vuur en zelfvertrouwen die aan de jonkheid eigen is.

In die zin heeft hij zich doorheen zijn leven in dienst gesteld, én van de jeugd als onderwijzer, én vrij vroeg ook als vorser in dienst van geëerden en geleerden die beroep deden op zijn dokumentatie en inzicht. Reeds tijdens zijn studies aan de Normaalschool te Gent stak hij van wal met een verzameling van dokumenten en prenten i.v.m. het volksleven, en met dat van Gent in het bijzonder. Jaar na jaar zou de kollektie aangroeien tot een benijdenswaardig bezit.

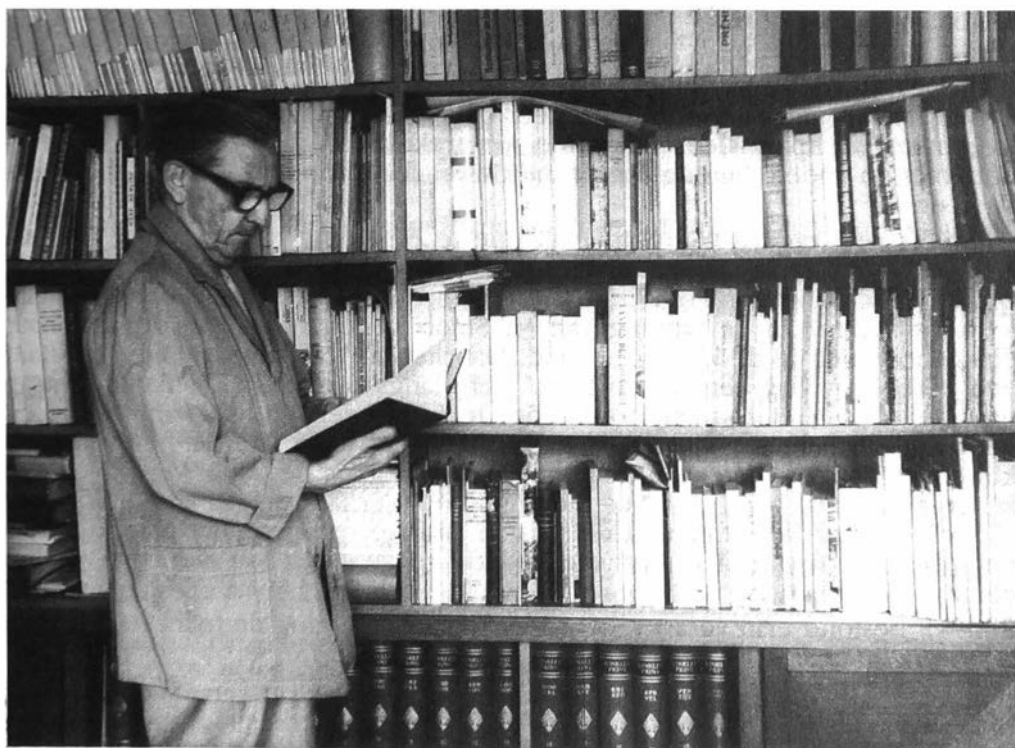
In dienst van drie bibliotheken

We kunnen het stellen, dat Maurits van Wesemael in het kader van drie bibliotheken heeft gewerkt, in de eerste plaats in het raam van zijn persoonlijke verzameling die meer dan vier duizend en wellicht vijf duizend werken telde, publikaties allerlei, van een eenvoudig programma tot een kostbaar wetenschappelijk oeuvre. Hij leeft er gelukkig in zijn zoeken en zanten, in een vergelijken en ijken van allerhande bronnen voor de stad Gent en ons volksleven.

De universiteitsbibliotheek 'op de Rozier' bezat weinig geheimen voor hem. Hij dringt er binnen in het kader van de kostbare handschriften, geraakt in de kelders en ruimten waar reserves op klassering wachten. Dank zij zijn bereidwilligheid voor de overheid en zijn onbaatzuchtig dienstbetoon, zijn scherp geheugen en rijk inzicht, geniet hij in het uitlenen van werken en stukken voordelen die studenten en vorsers zelden kennen.

Zijn laatste bibliotheek en niet de geringste in waardering en kostbaarheid is deze van onze Bond. Maurits is archivaris-bibliotekaris. Gustaaf de Puydt, jarenlang de bekwame en geestige en spitsvondige 'deurwaarder' van het museum, kan getuigen, hoe Maurits vele jaren lang in de bibliotheek werkt, zonder veel commentaar, maar met een stipte nauwkeurigheid en weergaloze toewijding, boeken en mannesbladen, doodsbrieven en prenten allerlei schift en schikt, in dozen en laden, met steekkaarten en aanwijzingen. Raadpleeg, geachte lezer(es), zijn bibliografie en bemerk hoe hij, jaar na jaar, aanwinsten met een pittige aanmerking voorstelt.

Maurits Van Wesemael en zijn huusbibliotheek.

Extern en intern in de redactie

Een tijdschrift is voor een deel of zijn geheel gebonden aan degenen die in de redactie zetelen. Ook personen die geen deel uitmaken van de redactie, kwijten zich vaak van kiese taken. Die zin geldt voor Maurits van Wesemael. Hij zetelt als dusdanig in geen redactie, maar levert met vaste regelmaat kopij. Het springt in het oog, dat hij driemaal zijn pen scherpt om in Oostvlaamse Zanten een persoon te belichten: Fernand van Es, het In Memoriam voor Raoul Depoorter en Julien Boes. In die zin treedt hij voor me op als een redakteur van ons tijdschrift. Evenzeer en evenzo gebeurt voor de Handelingen van de Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent. Hij stelt voor hen de Tafel of Bibliografie op, van jaargang I tot XX, 1944 tot 1966.

De voetnoot bij zijn artikel *Kluitje bij. De geschiedenis van een Gentse spaarmaatschappij* verklaart de oorsprong van zijn bron, wat tevens geldt als een hulde aan de heer Alfons Van Werveke, en zijn gebondenheid aan het Archief.

Toen de heer Alfons Van Werveke, in leven konservator van het Museum voor Oudheidkunde, de herinrichting van bedoeld museum in de lokalen van de Abdij der Bijloke voorbereidde, stelde hij zich in verbinding met al de maatschappijen van de stad, van welke aard ze ook zijn mochten. Zijn bedoeling was het een zo volledig mogelijk beeld op te hangen van het verenigingsleven vroeger en hedendaags. Aan meer dan 200 verenigingen zond hij een circulaire met het verzoek aan het bestuur hem dokumentatie, draagtekens, kentekens, afdrukken van zegels, uitnodigingskaarten, nieuwjaarskaarten, enz. te willen schenken of lenen. Die circulaire werd verzonden in de loop van januari 1918. Was de oogst rijk? In ieder geval liet de geheimschrijver van KLUITJE BIJ zich niet onbetuigd, want op 1 maart bezorgde hij aan de heer Van Werveke samen met een beknopt verslag de hierboven besproken spijskaarten en gedenkpenning benevens een metalen kenteken het wapen van Gent voorstellend en de kenspreuk dragend "Nut en Vermaak".

Al deze getuigen worden met zorg en een greintje piëteit bewaard in het archief van onze Bond.

Zijn methodiek: niet alleen een bijdrage leveren, maar het onderwerp zo luisterrijk mogelijk omlijnen, ook in zijn ontstaan en groei. De Zielhonden, of zielverkopers, lieden die op een min of meer bedrieglijke manier aanwerven: soldaten, matrozen, koloniale en arbeiders, betreft hij bij de militieloting, in voetnoot met de ondertekening van de militiewet door koning Leopold II op diens sterfbed.

Vrij plots rees tijdens zijn zomervakantie te De Panne het verlangen in hem op de kollega M. Steels in Oostduinkerke (Koksijde) op te zoeken, alhoewel ze beiden elkaar weinig of niet ontmoetten te Gent. Kan een mens aan zijn lot ontsnappen? In de woning van M. Steels verklaarde mevrouw, dat haar echtgenoot zich in de kliniek bevond. Maurits van Wesemael richtte zich naar een herberg, vroeg een tee en begaf zich, langs een steile kronkelende trap naar het toilet. Het zou een noodlottige tocht worden. Hij viel van de trap en liep een dubbele schedelbreuk op. Een ziekenwagen voerde hem naar de kliniek. Zoon Willy Van Wesemael, ongerust wegens het lang wegblijven van zijn vader, begaf zich naar het ziekenhuis en vernam er, dat een helikopter zijn vader naar het St.-Jansziekenhuis in Brugge overgebracht had. Het was voor de vorser een reis in bewusteloosheid geweest. Hij zou niet meer uit het coma ontwaken.

Zijn wil bestond erin verast te worden. Van Brugge ging de tocht naar Ukkel. Zijn as is er uitgestrooid. Zo ging hij de eeuwigheid in.

Onze Bond zal hem trouw gedenken, op basis van zijn vele verdiensten en publikaties.

Renaat van der Linden

BIBLIOGRAFIE Maurits VAN WESEMAEL

1956

1. *Kluitje Bij. De geschiedenis van een Gentse spaarmaatschappij.* (Verdwijnen van 'kluit' als voorwerp en naam. Ontstaan van maatschappij, menu bij jubilea, gedenkpenningen, voetnoot met waardebepalings van Alfons Van Werveke.) Oostvlaamse Zanten 31 (1956) 50-54.

1959

2. *Merkwaardige Brugse Nieuwjaarskaartjes.* (1845, 1846) Biekorf, Westvlaams archief... Brugge 60 (1959) 355-56, ill.

3. *Over Zielhonden en hun bedrijf.* Oostvlaamse Zanten 34 (1959) 1-6, ill.
4. *Bibliotekana.* (Overbrengen op 15 nov. 1958 van bibliotheek van de Bond naar Kinderen Alijnshospicie). Ibidem 73.
5. *Bibliotekana. Onze Verzameling Bidprentjes.* (2.906 stuks, naast 1100 dubbels, op steekkaarten geplakt, kronologisch gerangschikt; aantal met portret van de overledene, aantal eks. zonder datum van overlijden, reeks met afbeelding van een heilige, dus echte santjes; gekleurde bidprentjes en oorsprong van onze verzameling. Ibidem 107.
6. *Een merkwaardig gelegenheidsdruksel.* (Bedankingskaart door Frans De Keukelaere voor zijn bureu die een brand in zijn huis hielpen blussen, in de nacht van 11 op 12 november 1843.) Ibidem 143-146, met illustratie.
7. *Nog iets over de Gentse zielhonden.* (Reakties uit verschillende hoeken, o.a. het kopen van een remplaçant bij de burgerwacht of garde civique.) Ibidem 196-98.

1960

8. *Folklore en Filatelie.* Uitgave vijf antiteringszegels met manifestaties van volksleven: *Antwerpse spuiter, Doudou uit Bergen, Prins karnaval Eupen, Blancs Mousis Stavelot, Kattefeest Ieper.* Oostvlaamse Zanten 35 (1960) 30.
9. *Onze kollektie huwelijksaankondigingen.* (116 stuks, indeling o.a. naar hun aard, faktuur, taal, litografen, geïllustreerde ofte romantische.) Ibidem 54-59.
10. *Bibliotekana. Onze Verzameling Doodsberichten.* (Muurberichten. Doodskaarten en -brieven.) Ibidem 96-97.
11. *Bibliotekana.* (Giften. Aanwinsten. Een juweeltje: maquette v/h Alijnshospitaal. Een onverwachte vondst: bakker die hetebrood blaast, op de banier letters van de Bond!) Ibidem 135.

1961

12. *Bibliotekana. Aanwinsten.* (Gelegenheidsdruksels en bidprentjes, voor 99 % met namen van grafelijke of andere adellijke families.) Oostvlaamse Zanten 36 (1961) 37-39, ill.
13. *Bibliotekana.* Giften van prof. Dr. de Keyser en oud-rector prof. Dr. Gillis, o.a. Boeken, spotprenten, pamfletten. Stroof van het lied: *Gerymt en gezongen door Martyn de Weirdt, titel: Vreugde Gezang op de blyde inkomste der Troepen* (bedoeld de Cosakken.) Ibidem, 58.
14. *Bibliotekana. Onze verzameling menu's.* Handschrift, gedrukte. Feestmalen en banketten, ter gelegenheid van bruiloften, eerste kommunie, kongressen (balie, notarissen, geneesheren, gemeentebedienden, maatschappijen, tentoonstellingen), aangeboden door de provincie, stad Gent, burgerwacht, 'Aan het Belgisch hof', enz. Ibidem 143.
15. *Nieuwe schenkingen.* Ibidem 144.

1962

16. *Hulde en dank aan de Heer Fernand Van Es door de drie Bestuurslichamen die steeds het leven van de Bond, het Tijdschrift en het Museum in stand houden en waarin hij zonder onderbreking een markante en overwegende rol gespeeld heeft.* Oostvlaamse Zanten 37 (1962) 33-35.
17. *Bibliotekana.* Aanwinsten. Bondige bespreking van *Koekplanken* door J.J. SCHILSTRA, *Volkstaal en Volksleven in het werk van Pieter Bruegel* door dr. Jan Grauls, i.v.m. causerie van de auteur voor de Bond; giften van prentbriefkaarten i.v.m. een spoorwegongeluk en moordzaken, prijsboeken uit 1840-50, zestien romans van H. Conscience. J.F. Heremans. Nederlandsche Dichterhalle (1858). Ibidem 98.

18. *Argumenten. 38 Toneelprogramma's* uit Ansegem, Baasrode, Berlare, Deerlijk, Denderbelle, Dendermonde, Eine, Etikhove, Harelbeke, Heestert, Horebeke, Kerkhove, Lebbeke, Marke, Melden, Moen, Mullem, Nederbrakel, Nukerke, Otegem, Ouwegem, Ronse, Sint-Blasius-Boekel, Zulzeke.
Ibidem 187-189.
19. *Bibliotekana. Onze verzamelingen. Liederens, met titels op steekkaarten. Bidprentjes. Reklamekaarten.* Ibidem 189.
20. *Van twee straatliedjes die de intocht van de Kozakken in de Arteveldestad bezingen.* Ibidem 190-195.

1963

21. *Bibliotekana. Gift. Meer dan veertig albums: duizenden prentkaarten en ikonografisch materiaal nopens de geschiedenis en topografie van Gent. Eetbord schuttersgilde Nemrod.*
Oostvlaamse Zanten 38 (1963) 87-88.

1964

22. *Over oude nieuwjaarswensen hier en elders.* (Dienst voor Volkskundige Opzoekingen.)
Oostvlaamse Zanten 39 (1964) 24-48, 8 ill.
23. *Biblioteek. Onze verzameling kinderprenten.* (Verzamelingen, o.a. 2941 santjes wale, zonder groot aantal dubbels, allergrootste deel van Emile Andelhof, catalogering per taal, thema, uitgevers en drukkers.)
Ibidem 77-78.
24. *Nog iets over onze oude Nieuwjaarswensen. De Trommelaars.*
Ibidem 78.
25. *Het Romantisch Visitekaartje.* (Dienst voor Volkskundige Opzoekingen.)
Ibidem 235-253, 12 ill.
26. *Iets over de "Kazematten" van de Citadel.*
Toerisme in Oost-Vlaanderen, Tijdschrift van de Federatie voor Toerisme in Oost-Vlaanderen, Gent 13 (1964) 77, met twee foto's voor de eerste maal gepubliceerd, in aansluiting met de bijdrage *Rond de Oude Poort van de Citadel* in dezelfde jaargang, 3-7.
27. *Wiewaaien III* (betekenis en verspreidingsgebied, bonekopen en saucietjespraat.)
Ons Heem 19 (1965-66) 108.

1965

28. *Iets over chaffarkes.*
Oostvlaamse Zanten, 40 (1965), 71.
29. *Zeldzame Gentse naamkaartjes.* (Met Mammelokkersverhaal, i.v.m. cipier J. Van Hove).
Toerisme in Oost-Vlaanderen 15 (1966) 48-49, 2 ill.
30. *Uit onze schatkamer. Van een oude Gentse almanak.* (Venetiaenschen Hemel-Meter. Gedrukt by Bauduijn Manilius...Te Ghendt. ...1966.)
Oostvlaamse Zanten 41 (1966) 20-24.
31. *Een verzameling devotieprentjes.*
Ibidem 79-80.
32. *Van een oude Gentse almanak. Addenda en corrigenda.*
Ibidem 113 en 119.
33. *Een ongewone brief.* (Geïllustreerde brief in dichtvorm, gedrukt bij Ivo Tytgat, Koningstraat 19 Gent vóór meer dan 100 jaar.)
Ibidem 223-226, 2 ill.

1967

34. *Voetklemmen en schietgeweren verborgen in onschuldige argumenten.*
Jaarboek van de Kon. Soevereine Hoofdkamer van Retorica "De Fontaine" te Gent, 17 (1967). Tweede reeks nr. 9, 1-24.

1968

35. *Jozef Sadones, Liedjeszanger uit Geraardsbergen.* Oostvlaamse Zanten 43 (1968) 164-176, ill.
36. *Adinkerke. Een nieuw Manneke-Pis.* Ibidem 193.
37. *Onze verzameling menu's.* Ibidem 195.
38. *In Memoriam Julien Boes (Gent 1899-1968).* Ibidem 202-203.
39. *Tafel op de Handelingen van de Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent. I, 1944 tot XX, 1966.* Handelingen van de Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent XXII (1968) 1-26. 1. Auteurs. 2. Plaatsnamen. 3. Trefwoorden.

1969

40. *De blekersgieter of waterschop.* (Beschrijving en hantering van het hoosvat of 'de schepper', alaam uit linnenblekerijen.) Oostvlaamse Zanten 44 (1969) 2-13, 6 ill.
41. *In memoriam Raoul Depoorter 1884-1969.* Ibidem 81-82, 1 ill.

1970

42. *Getallennotatie op de Rijnse roede.* Reactie op Ons Heem 23 (1969) 25 met Getallennotatie op de Rijnse roede, Anno 1950, van D. Verlé uit Brugge. Ons Heem 24 (1970) 171.
43. *Een buitennissige nieuwjaarsbrief.* Oostvlaamse Zanten, 45 (1970), 4-7.
44. *Een niet alledaags Gents grafmonument.* Oostvlaamse Zanten, 45 (1970), 124-130, ill.

1971

45. *Romantische doodkaarten.* Illustraties. Symbolen. Graftombe-motief. Drukkers. Beroepen. Wapenschilden. Bijkaarten. Zoekprenten. Negatieven. Napoleonisten. Ons Heem 25 (1971) 189-201, ill. 114-125.

1972

46. *Nog iets over het liedje van Vera Paz.* Oostvlaamse Zanten, 47 (1972), 35-37.
47. *Pierlala Sa Sa en de oktrooyen.* Oostvlaamse Zanten 47 (1972) 42-52.
48. *Wie was Vertrunen? Een (aanvaardbare) hypotese.* Gendtsche Tydinghen 1 (1972) 112-120, 1 ill.
49. *Alfons Van Werveke.* Ibidem 1 (1972) 160-164, 184-186, 210-212.
- 49bis. *Alfons Van Werveke (vervolg).* Ibidem 2 (1973) 32-38.
50. *Nog iets over het Gents Manneken-Pis.* Ibidem 1 (1972) 178-180.

1973

51. *A propos van oude Gentse Nieuwjaarswensen.* Gendtsche Tydinghen 2 (1973) 2-3, 1 ill.
52. *Mast en Danneels nogmaals op het tapijt.* Ibidem 2 (1973) 121-127, 137-143, ill.
- 52bis. *Mast en Danneels nog niet van de baan.* Ibidem 2 (1973) 224-225.
53. *Hitlerkruisen in de Sint-Baafsabdij.* Ibidem 2 (1973) 197-204, 2 ill.
54. *Nog over de vier Eemers.* Ibidem 2 (1973) 225-226.
55. *Toen de Gentse Vleeshouwers niet alleen "In hun stallen" maar ook "Op de planken" doorgewinterde kerels waren.* Ibidem 2 (1973) 240-242.
56. *Herinneringen aan Lodewijk Lievevrouw.* Oostvlaamse Zanten, 48 (1973), 76-80.

57. *Uit het Museum voor Volkskunde te Gent. What's in a name of uit de geschiedenis van het Kogelflesje.*
Oostvlaamse Zanten, 48 (1973), 122-135, ill.

1974

58. *Tentoonstelling Gentse drukwerken, uit de verzameling van het Gentse Museum voor Volkskunde, 1974. Catalogus. Ten Geleide door Maurits van Wesemael.*
Gent, 1974, II - 26, ill.
59. *Een "Vlaams" Curiosum uit de Verre Vreemde. Vlaamse tekst over een heilig hostieverhaal te Seefeld in Oostenrijk.*
Oostvlaamse Zanten, 49 (1974), 16-17.
60. *De Gentse Mammelokker in de volksliteratuur en de folklore.*
Gendtsche Tydinghen 3 (1974) 45-47, 2 ill.
61. *Onder de brugge zat er een mugge.*
Ibidem 3 (1974), 81-95, 1 ill.

1975

62. *Nu honderd jaar geleden kwam de allereerste tram door Gent, die Oude Stede, -VENI, DIDI, VICI- te "Paard" gereden.*
Gendtsche Tydinghen 4 (1975) 53-64, 3 ill.
63. *Het Kuipgat.*
Ibidem 4 (1975) 83-99, 5 ill.
64. *Vluchtige kennismaking met wat eens Overschelde was.*
Ibidem 4 (1975) 124-131, 1 ill.
65. *Citadelherinneringen.*
Ibidem 4 (1975) 168-176, 6 ill.
66. *De Maagd van Gent, I. Het gedicht.*
Ibidem 4 (1975) 211-215.
- 66bis. *De Maagd van Gent, II. De tuin.*
Gendtsche Tydinghen 5 (1976) 63-73, 1 ill.
- 66ter. *De Maagd van Gent, In of zonder haar tuin.*
Ibidem 5 (1976) 115-127, 3 ill.
- 66quater. *De Maagd van Gent.*
Ibidem 5 (1976) 207-220, 2 ill.

1976

67. *Medische en technische middelnederlandse Recepten door Prof. Dr. Willy L. Braekman.*
Oostvlaamse Zanten, 51 (1976), 27-28 (Recensie.)

1977

68. *Gentse spekken of snoepgoed van omstreeks 1900.*
Ons Heem 31 (1977) 169-174.
69. *Lichte Vrouwen te Gent in de 19e eeuw en hun publiciteit.*
Oostvlaamse Zanten 52 (1977), 2-19, 38-66, ill.
70. *De Gentse donkere putten.*
Gendtsche Tydinghen 6 (1977) 21-34, 3 ill.
71. *Een paar beschamende bladzijden uit de eervolle geschiedenis van het Gentse stadhuis.*
Ibidem 6 (1977), 61-74, 4 ill.
72. *De donkere kerkers van het stadhuis.*
Ibidem 6 (1977) 109-115, 2 ill.
73. *Nog iets in verband met de "Tuin" van de Maagd van Gent.*
Ibidem 6 (1977) 129-130.
74. *Het Gentse carnavallied aan het woord.*
Ibidem 6 (1977) 150-162, 2 ill.
75. *Het Gentse carnavallied aan het woord - De danszalen.*
Ibidem 6 (1977) 210-221, 1 ill.
76. *Nog over het stadhuis.*
Ibidem 6 (1977) 231, 1 ill.
77. *Schrijvers en lezers omtrent de Botermarkt (1).*
Ibidem 6 (1977) 263-273, 3 ill.

1978

78. *Gentse stads- en binnenhuisgezichten in funktie van de adreskaart.*
Gendtsche Tydinghen 7 (1978) 17-38, 13 ill.
79. *65 jaar geleden opende de Gentse Wereldtentoonstelling haar deuren.*
Ibidem 7 (1978) 51-100, 27 ill.
80. *Drie vergeten Gentenaars voor een wijl uit het vergeetboek gehaald.*
Ibidem 7 (1978) 124-127.
81. *Schoolmeester Jan Deruelle alias Sander den Oliekoek.*
Ibidem 7 (1978) 170-181, 3 ill.
82. *Hoe Gent, precies 300 jaar geleden, door het oog van een naald kroop of hoe een spotzieke strop ons komt vertellen over "Een Gentsche tragedie in de Gentsche taele".*
Ibidem 7 (1978) 221-246, 8 ill.
83. *Nog over expo '13.*
Ibidem 7 (1978) 247, 1 ill.
84. *Te Gent tijdens de eerste wereldoorlog.*
Ibidem 7 (1978) 257-314, 29 ill.
85. *Een R.D.V.-adreskaartje.*
Oostvlaamse Zanten 53 (1978), 177-178, ill.

1979

86. *De Gentsche vleeschhousers aan het woord.*
Figuurlijk maar ook letterlijk gesproken.
Gendtsche Tydinghen 8 (1979) 25-45, 7 ill.
87. *Een en ander over doolhoven en vermeende doolhoven hier en elders.*
Ibidem 8 (1979) 93-105, 6 ill.
88. *Bibliografie: Zo de vader zo de zoon (Gents vleeshousersgeslacht VAN LOO).*
Ibidem 8 (1979) 109.
89. *De Gentse Napoleonisten en hun buitennissige uitvaartgebruiken.*
Ibidem 8 (1979) 138-170, 10 ill.
90. *Bibliografie: het Bijlokehospitaal.*
Ibidem 8 (1979) 170-173.
91. *Een en ander over de klokken van het Belfort.*
Ibidem 8 (1979) 199-219, 5 ill.
92. *Bibliografie: Almanakken en kalenders (RUG).*
Ibidem 8 (1979) 281-284, 3 ill.
93. *Hoe het Burgemeester Braunplein en het Sint-Baafsplein tot stand kwamen.*
Ibidem 8 (1979) 316-341, 11 ill.

1980

94. *Baard Vermeulen.*
Gendtsche Tydinghen 9 (1980) 29-49, 3 ill.
95. *Bibliografie: 1. Zo de vader zo de zoon II.*
Ibidem 9 (1980) 61-63, 1 tab.
96. *'t Gewezen Prinsenhof van Gent, zijn tijd, zijn groei, zijn streven, zijn tijdgenoten wel bekend, in woord en beeld beschreven (Deel 1).*
Ibidem 9 (1980) 222-234, 1 ill.
- 96bis. *'t Gewezen Prinsenhof van Gent, zijn tijd, zijn groei, zijn streven, zijn tijdgenoten wel bekend, in woord en beeld beschreven (Deel 2).*
Ibidem 9 (1980) 264-283, 11 ill.
97. *Laurens Van Den Haute, een grote vriend van het Wenemaershospitaal.*
Ibidem 9 (1980) 329-348, 7 ill.

1981

98. *Een Vlaming, Polydoor De Keyser, wordt Lord Major of London.*
Gendtsche Tydinghen 10 (1981) 28-43, 5 ill.
99. *De benauwende wereldreis van een schuchtere Gentenaar.*
Ibidem 10 (1981) 134-156, 5 ill.
100. *Over Sint-Macarius, de populairste aller Gentse heiligen.*
Ibidem 10 (1981) 243-262, 7 ill.
101. *Puzzel 1981.*
Ibidem 10 (1981) 302-306.

1982

102. *Eén en ander over de Pierlala-liedjes.*
Gendtsche Tydinghen 11 (1982) 33-46.
103. *Over de Augustijneromwegang van 1698.*
Ibidem 11 (1982) 61-83, 7 ill.
104. *Van oude blote spijlslijsten naar nieuwe aangeklede spijkskaarten.*
Ibidem 11 (1982) 214-239, 8 ill.
105. *Bibliografie: Vita Sanctae Coletea.*
Ibidem 11 (1982) 253-256, 1 ill.
106. *Lodewijk De Vriese herdacht.*
Ibidem 11 (1982) 257-259, 1 ill.
107. *De Gentse "Suikerbakkers" aan het woord.*
Oostvlaamse Zanten, 57 (1982), 216-226, ill.

1983

108. *Hoe Streuvels aan een broertje van de Gentse Draak geraakte.*
Gendtsche Tydinghen 12 (1983) 2-14, 7 ill.
109. *Arend De Keysere voor het voetlicht gebracht.*
Ibidem 12 (1983) 66.
110. *Bibliografie: Jacob Van Artevelde, door Pr. Dr. Hans Van Werveke.*
Ibidem 12 (1983) 126-127, 1 ill.
111. *Neen, de Oude Schelde is niet altijd oud geweest.*
Ibidem 12 (1983) 186-214, 14 ill.
112. *Lezers schrijven.*
Ibidem 12 (1983) 236-237.
113. *Expo '13 Redevivus.*
Ibidem 12 (1983) 287-313, 10 ill.
114. *Oplossing puzzel '83.*
Gendtsche Tydinghen 13 (1984) 139-145, 2 ill.

1984

115. *Keizer Karel's standbeeld op de Vrijdagsmarkt.*
Ibidem 13 (1984) 216-230, 6 ill.
116. *Apropos van de Gentse abdij van Oosteeklo.*
Ibidem 13 (1984) 297-313, 5 ill.
117. *Puzzel 1984.*
Ibidem 13 (1984) 371-385, 2 ill.

1985

118. *Nog steeds over de Wereldtentoonstelling 1913.*
Gendtsche Tydinghen 14 (1985) 94.
119. *Oplossing puzzel '84.*
Ibidem 14 (1985) 115-119, 2 ill.

1986

120. *Het Rasphuis.*
Over de banale AFBRAAK van een banaal gebouw al rondneuzend in het verleden OP GE RAKELD.
Gendtsche Tydinghen 15 (1986) 2-27, 12 ill.
121. *Puzzel 1985.*
Ibidem 15 (1986) 113-122, 3 ill.

Renaat van der Linden
Maurits Broeckhove

HET BIER IN DE VOLKSGENEESKUNDE

Voorwoord

E. Aerts besluit een bijdrage over de *Zuidnederlandse Brouwindustrie*: Bestaat er kans meer bronnen in het onderzoeksveld te betrekken? En hij verwijst o.m. naar medische werken. (1) In de bibliotheek van de Koninklijke Bond der Oostvlaamse Volkskundigen in het Museum voor Volkskunde bevinden zich twee uitzonderlijke boeken over bierbrouwen (2), die hoofdzakelijk over de geneeskrachtige waarde handelen. De auteurs zijn geneesheren. Vooral de publikatie van W.V.L... *Den Volmaekten Bier-Brouwet...* boeide ons, omdat de auteur, een medicus, tevens brouwer is en zijn werk handelt voor een ruim deel over kruidenbieren en hun therapeutische kracht.

De andere auteur, dr. P.E. Wauters bewijst hoe drinkers van *Wetters Uytzetbier* tijdens cholera-epidemieën min vatbaar waren voor deze ziekte. Hij ondervond het, toen de kwaal hem overviel. Hij noteert:

"l'Uytzet est donc une boisson bienfaisante.

Elle est même préférable au vin, un antidote et un remède contre plusieurs maladies:... je ferai ici mention de sa vertu contre le scorbut, maladie qui résulte d'une dégénérescence putide du sang..."

Een bondig historisch overzicht wijst op het gebruik van bier in de verste tijden. Een Babylonische wetzuil van 1900 v. Kristus bevatte verordeningen i.v.m. gebruik van bier. In de Joodse Babylonische Talmud en in boeken van andere Oosterse volkeren vindt u geneeskundige voorschriften op basis van bier. Afbeeldingen en inskripties uit de Egyptische Faraoperiode zijn bekend inzake brouwkunde en de helende werking van bier.

Arabische artsen, verbonden aan Spaanse universiteiten, kenden het bier een belangrijke plaats toe in de geneeskunde en de dieetleer. Het mocht nochtans niet zeer zuur smaken en diende uit kwaliteitsgranen gebrouwd te zijn. (3)

Het verschil tussen de twee aangehaalde werken: W.V.L. als medicus, kent het brouwersvak door de praktijk en behandelt zijn onderwerp in functie van de volksgezondheid. P.E. Wauters, niet zo bekend met de brouwtechniek, ziet uitsluitend de farmakologische eigenschappen van *De Wetteuse Uytzet*.

Den Volmaekten Bier-Brouwer let, naast de verschijnselen bij verschillende brouwprocessen, op de verscheidenheid van kruidenbieren en de bevindingen onomwonden mee, zonder de gebruikelijke geheimdoenerij.

Van in de middeleeuwen tot in de negentiende eeuw produceerden talrijke lieden bier voor eigen gebruik. Industriële brouwerijen stammen vaak van een boerenbedrijf, en ontstonden op initiatief van gegoede stadsburgerij. Het produkt geldt niet alleen als drank. Artsen, apothekers en vele lieden hebben het als geneesmiddel aangewend.

Den Volmaekten Bier-Brouwer en zijn auteur

Het exemplaar *Den Volmaekten Bier-Brouwer* op de tentoonstelling *Bieren en Pintelieren* te Bokrijk, juli-oktober 1982, was in bruikleen gegeven door

1) E. AERTS, *De Zuidnederlandse brouwindustrie tijdens het Ancien Régime*. Handelingen Kon. Zuidnederlandse Maatschappij voor Taal- en Letterkunde en Geschiedenis. dl. XXXIII. (1979) p. 29.

2) W.V.L., *Den Volmaekten Bier-Brouwer, onderwysende...* door W.V.L. Br. & Med. D. 2e druk. Tot Brussel en Gend by Ph. en P. Gimblet. 1793.

P.E. WAUTERS: *Dissertation sur la manière de faire l'Uytzet*. Gand, chez Charles Goesin. Termidor, An VI, 1797.

3) Hermann JUNG, *Kunst und Brauchtum*. Dortmund. s.d.

N° 2020
2746

D E N
V O L M A E K T E N
B I E R - B R O U W E R ,

O N D E R W Y S E N D E

I. De Instructie van de waere kennisse der INGREDIENTEN en USTENCILLEN noodig tot het Bier-Brouwen. II. De Bereydinge en Bewerkinge van het BIER-BROUWEN. III. De wyse om veelderleye soorten van BIEREN te Brouwen, benevens de Konst-behandelingen der selve. IV. Hoe de BROUW-KUNDE moet bewerkt worden, V. De uytgelesene Waarnemingen over de BIEREN, de selve goed te houden, te verbeteren en te bewaeren. VI. Van de toe-gemaekte BIEREN. VII. De geëxperimenteerde Geheymen der BIEREN, benevens de uytmuntende KONST-STUKKEN der selve. VIII. De noodige Beschryvinge van de BROUW-HOP en GERSTE, en hoe men tot de waere kennisse der selve zal kunnen geraeken.

Als mede de beste en voordeeligste wyse om te bereyden en te maeken alderleye soorten van AZYNEEN, en de voortreffelykste Geheymen der selve.

Seer dienstig en nuttig voor Brouwers, Bier-stekers, Azynleggers, en alle Leerlingen der Brouw-kunde.

Alles nauwkeurig uyt veel-jaerige ondervindinge opgesteld

Door W. V. L. Br. en Med. D.

T W E E D E N D R U K .

Prys, seven-thien Stuyvers en half, ingenaeyd.

T O T B R U S S E L ,

Men vind-se te koop en tot Gend, by PH. en P. GIMBLET,
Boekdrukkers en Boekverkoopers op de Koornmerkt.

1793.

het Nederlands Openluchtmuseum van Arnhem, gekatalogeerd onder sigel F. 23. Het is gedrukt te Brussel in 1793. (4) Het titelblad verstrekt de inhoud in acht hoofdstukken:

- I. Grondstoffen en gereedschap, p. 1-15;
- II. Bereiding en bewerking, 16-28;
- III. Biersoorten, 29-39;
- IV. Hoe de Brouw-kunde moet bewerkt worden, 40-43;
- V. Waarnemingen over bieren, 44-64;
- VI. V. Toegemaakte bieren, 65-85;
- VII. Geheim der bieren, 86-118;
- VIII. Hop, Gerst, Azijn, 119-137;

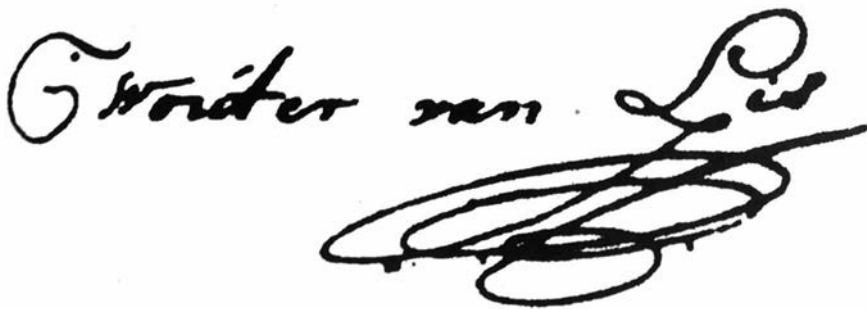
De Inhoud besluit zeven bladzijden, ook de Voorrede met een gedicht op de brouwkunde.

Formaat van deze tweede druk: 20 × 11,5 cm. Kostprijs 1793: *seven-thien stuyvers en half, ingenaaid.*

De voorrede verklaart de drijfveer van de auteur: zijn persoonlijke ervaring in dienst stellen van de leerlingen in het vak, wegens de geringe bronnen: *indien over eenige stoffe in het Vlaamsch weynig of niets is geschreven, soo is het over de Brouw-kunde...*

Het gelegenheidsgedicht verheerlijkt in het begin en het slot de oudromeinse of ouditalische godin *Ceres*, de godin van de groei der planten, met name van het koren. De Romeinen vereerden haar tijdens de *Cerialia*. Zij stemt overeen met de Griekse *Demeter*. Haar dienst zou ingevoerd zijn bij een misoogst. Bier komt in aloude schriften voor als *cerevisia*, afleiding van *ceris* en het Latijn *vis*, d.i. kracht. De samenstelling geldt als: *de kracht van het graan*. Brouwkunde werd weleer als *cerevisiologie* bestempeld. In de medicinale receptuur in de oudheid komt *cerevisia* normaal voor.

Het blijkt vaak een vraagstuk en waagstuk een met initialen aangeduide auteur te identificeren.

A handwritten signature in black ink on a white background. The text reads "Wouter van Lis" in a cursive script. The signature is written in a fluid, somewhat stylized manner, with the first letter 'W' being particularly large and decorative. The name "van Lis" follows in a similar cursive style.

Handtekening van Wouter Van Lis onder een wilsbeschikking van 1733.

4) Ferd. VANDERHAEGEN, *Bibliographie Gantoise*. Gent, 1858. t.IV. p. 35.

De *Bibliographie Gantoise* van Ferd. VANDERHAEGEN, Gent, 1858, IV, 35, stipt aan, op basis van de katalogus der gebroeders Gimblet te Gent, dat dit werk niet voorhanden is in de universiteitsbibliotheek.

Veilingskataloog Nr. 91, 1983, van het Antiquariaat Merlijn te Middelburg, biedt dezelfde uitgave aan, met opgave: zeer zeldzaam.

Het *Biographisch Woordenboek der Nederlanden*, Haarlem, 1865, vermeldt voor deze initialen Dokter Wouter Van Lis, die in 1746 te Bergen op Zoom een boek over de brouwkunst publiceert, en in 1747 te Rotterdam het *Pharmacopea Galico - Chemico - Medico, ofte Meng-, Schei- en Geneeskunstige Artsenywinkel* (5). Andere publikaties dateren van 1753 en 1763. De heer Adjunkt-archivaris F.A.M. Schoone van het Rotterdams gemeentearchief bezorgt verdere biografische gegevens.

Wouter Van Lis, te Rotterdam geboren op 16 oogst 1709, is in 1745 ingeschreven te Utrecht als Rotterdam Batavus. Hij promoveerde op 3 juli van dat jaar met een dissertatie over *De Aloë*. (lelieachtig plantengeslacht).

De universiteitsbibliotheek te Utrecht bezit van hem:

Pharmacopea Galeno - Chemico - Medico Probatissimus Auctoribus, ratione & experientia fundata, 1747.

Meng-, Schei- en Geneeskunstige Artsenywinkel... 1764.

Kort ontleedkundig onderuys van 's menschen lichaam... 1753.

Wouter Van Lis, gehuwd met Johanna-Adriana Lockhorst, bij wie hij vier kinderen had, werd in 1752 benoemd tot distriktdokter te Bergen-op-Zoom en tot dokter van het weeshuis, waarvan hij in 1759-60 en in 1781-82 tevens directeur was. Hij overleed in deze stad op 3 februari 1784. Een zoon van hem, Hendricus, geboren in 1741, trad in 1773 in dienst van de Oostindische Compagnie, met standplaats Batavia.

Door zijn toedoen kwamen werken van zijn vader in Japan terecht. Hashimoto verzorgde in 1802 een Japanse vertaling (6) van de *Pharmacopoea Galico...* In 1805 verscheen een uitgave onder de titel *Handbook of Three Aspects of Dutch Internal and External Medicines*. De auteursnaam, in het Japanse kata kana, klinkt als Wouteru Han Risu (7).

Prof. A.J.J. Vandevelde bezat een eerste uitgave van *Den volmaekten Bierbrouwer*, die verscheen in het jaar dat de dokter promoveerde. (8) De volledige titel:

Brouwkunde of Verhandeling van het voornaamste dat tot een Brouvery of Moutery en het Brouwen en Mouten behoort; alsmede een korte beschryving van het Bier, dezelfs hoofdstoffen, enz. Te zamen gestelt door W. Van Lis, Med. Doctor en Brouwer te Rotterdam. Te Rotterdam, by Phillipus en Jacobus Losel. Boekverkoopers op de Hoogstraat, en op de Blaak op de boek van de Nieuwstraat 1745.

De uitgave, formaat 19,5 × 13 cm, werd opgedragen aan Joh. Oosterdyk Schacht, hoogleraar te Utrecht, Johan Drost, Cornelis Leonardus van Amsterdam, drie geneesheren te Rotterdam, aan Joris Petry, apoteker te Rotterdam, en Izaak De Witt, heelkundige te Rotterdam. De voorrede is korter dan deze in de uitgave van 1793. Het boek bevat negen hoofdstukken; de tweede uitgave acht. De inhoud bewijst, dat de schrijver een ervaren brouwer en geneeskundige is, in hoofdzaak wanneer de toevoeging van allerhande kruiden van pas komt en bij het citeren van vroegere geleerden.

Vier jaar tevoren bracht Robertus de Farvacques zijn *Medicina Pharmaceutica* op de markt te Leiden, een lijvig werk, dat in hoofdstuk drie over medicinale bieren en hun stoffen ofte kruiden handelt. (9) Vele van deze stoffen komen voor in het werk van Wouter Van Lis. Heeft deze vorser de publikatie van zijn voorganger geraadpleegd of heeft hij uitsluitend uit eigen ervaringen geput?

Den Volmaekten Bierbrouwer bevat heel wat vaktermen uit het brouwersbedrijf in de 18e eeuw. In de tweede uitgave van 1793 ontbreekt het hoofdstuk negen uit de eerste uitgave (1745) en komen slechts enkele afwijkingen voor. De indeling van de tweede uitgave ziet er als volgt uit:

EERSTE HOOFDSTUK:

Verhandeling, Bereydinge en Bewerkinge tot het Brouwen der verscheyde Bieren, de Mouterye en den Eest.

I. Artikel: Behelsende de Instructie der voornaemste Ingredienten noodig tot het Brouwen der Bieren.

II. Artikel: De Instructie aengaende de Mouterye, en de maniere om de selve te maeken.

III. Artikel: De Beschryvinge van den Eest, en hoe men den selven zal maeken.

IV. Artikel: Behelsende de Onderwysing om te Brouwen, en hoe de Konst

van het Bier-Brouwen moet bewerkt worden, ende Gereedschappen daertoe noodsaekelyk, etc.

V. Artikel: Behelsende eene andere maniere om de Bieren te Brouwen.

VI. Artikel: Aenmerkinge en Waernameing over het Bier Brouwen.

TWEEDE HOOFDSTUK:

Behelsende de manieren om goede Bieren te maeken, te verhelpen, te verbeteren en te bewaeren, en haere geëxperimenteerde Geheymen, benevens de Konst-behandeling der selve.

GUALTHERI VAN LIS. M. D.
PHARMACOPOEA.
GALENO-CHÉMICO-MEDICA
Probatissimis Auctoribus, ratione & experientia fundata.
O F
MENG-SCHEI- EN GENEESKONSTIGE
ARTSENYWINKEL,

Op de beste Schryvers, de reden en de ondervinding gebout;

BEHELSENDE

De voornaemste tegenwoordig in gebruik zynde *Genees- en Heelmiddelen*, vele van het overvullige beschoot, derzelver aard, deugt en manier van bereiding:

BENEVENNS

Een *Korte Verhandeling* hoe met weinig *Geneesmiddelen* de Grootste *Ziektens* worden genezen:

ALS MEDE

Verscheide *Meng- en Scheikunstige Observaties*, en een *Verklaring* van de voornaemste *Konstwoorden*, *Cosmetics* &c.

Tot algemeener nut in 't Latyn en Duitsch te zamengesteld

DOOR

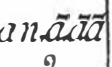

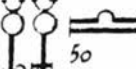

WOUTER VAN LIS Medicinæ Doctör.

T E R O T T E R D A M,
By PHILIPPUS EN JAKOBUS LOSELI. Boekverkoopers op de Hoog-
straat en op de Blaak op de hoek van de Nieuwe Straat. MDCCXVII.

Titelblad van de Pharmacopoea gepubliceerd in 1747.

CHARACTERES CHEMICI.

 1	 11	 21	 31	 41	 51	 61	 71	 81
 2	 12	 22	 32	 42	 52	 62	 72	 82
 3	 13	 23	 33	 43	 53	 63	 73	 83
 4	 14	 24	 34	 44	 54	 64	 74	 84
 5	 15	 25	 35	 45	 55	 65	 75	 85
 6	 16	 26	 36	 46	 56	 66	 76	 86
 7	 17	 27	 37	 47	 57	 67	 77	 87
 8	 18	 28	 38	 48	 58	 68	 78	 88
 9	 19	 29	 39	 49	 59	 69	 79	 89
 10	 20	 30	 40	 50	 60	 70	 80	 90

F I N I S

Alchemische symbolen met Latijnse en Nederlandse verklaring zoals ze in de Pharmacopoea van Wouter van Lis voorkomen. (Uitgave van 1747, in de universiteitsbibliothek te Amsterdam.)

Characterum præcipue Chemicorum, qui apud quosdam Medicos Auctores occurrunt & Pag. 341. inveniuntur.

V E R K L A R I N G

Van de Characters, voornaamlyk die by de Schei- en zommige Geneeskundige Schryvers voorkomen, en Bladz. 341. zyn te vinden.

1. Acctum, Azyn.	31 Cinnabar. Vermiljoen.	63 Retorta, Retort, Krombals.
2 Acetum Destillatum, Gedistilleerde Azyn.	32 Cornu Cervi, Hertshoorn.	64 Sal Alcali, Loochzout.
3 Aër, Lucht.	33 Crocus Martis, Staat Safran.	65 Sal Ammoniacum, Ammoniakzout.
4 Æs, Cuprum, Venus, Koper.	34 Crocus Veneris, Koper Suffraan.	66 Sal commune, Gemeen Zout.
5 Æsustum, Gebrant Koper.	35 Crucibulum, Een Smeltkroes.	67 Sal Gemmæ, Gegraven Zout.
6 Alembicus, Een Helm.	36 Cucurbita, Een Kolf.	68 Sal Nitri, Petræ, Salpeter, Steenzout.
7 Alumen, Aluin.	37 Destillare, Distilleren.	69 Sal Volatile, Vlug Zout.
8 Amalgama, Metaal Menging met Quik.	38 Dies, Een Dag.	70 Scrupulus, Een Scrupel.
9 Ana, van elks oven veel.	39 Drachmâ, Een vierendeel loots.	71 Secundum Artem, volgens de Konst
10 Antimonium, Spiesglas.	40 Fiat, Dat bet worde.	72 Semis, de Helft.
11 Aqua Destillata, Gedistilleert Water.	41 Granum, Een Grein.	73 Spiritus, Geest.
12 Aqua Fortis, Sterk Water.	42 Gutta, Een Druppel.	74 Spiritus Vini, Geest van Wyn.
13 Aqua Regia, Konings Water.	43 Hora, Een Uur.	75 Spiritus Vini Alcoholifatus, Allerzuiverste Geest van Wyn.
14 Aqua Vitæ, Water des Levens.	44 Ignis, Vuur.	76 Spiritus Vini Rectificatus, Gerectificeerde Geest van Wyn.
15 Arena, Zant.	45 Ignis Rotæ, Een omlopend Vuur.	77 Stratum super Stratum, Laag op laag.
16 Argentum, Luna, Zilver.	46 Jupiter, Stannum & Recipe, Tin, Neem.	78 Sublimare, Opbeffen.
17 Argentum vivum, Mercurius, Quikzilver.	47 Libra, Een pont.	79 Sulphur, Zwavel.
18 Arsenicum, Rottekruit.	48 Limatura Martis, Vylzel van Staal.	80 Tartarus, Wynsteen.
19 Auripigmentum, Piment.	49 Mercurius Præcipitatus, Nedergeploste Quik.	81 Terra, Aarde.
20 Aurum, Sol, Gout.	50 Mercurius Sublimatus, Opgebeven Quik.	82 Tinctura, Tinctuur.
21 Balneum Arenosum, Een Zant Bad.	51 Mensis, Een Maant.	83 Tutia, Oogwit, Oogniet.
22 Balneum Mariæ, Een kokent Water Bad.	52 Miscæ, Meng bet.	84 Vinum, Wyn.
23 Borax, Goutlym.	53 Nox, Een Nach.	85 Viride Æris, Ærugo, Spaansgroen.
24 Calx Viva, Ongebluste Kalk.	54 Oleum, Olie.	86 Vitriolum, Koperroot.
25 Camphora, Kamfer.	55 Phiala, Een Pöiöolglas enz.	87 Vitrum, Glas.
26 Cancer, Een Kreeft.	56 Plumbum, Saturnus, Loet.	88 Uncia, Een Once.
27 Caput Mortuum, Dode Kop.	57 Præparare, Bereiden.	89 Volatile, Vlug.
28 Chalybs, Ferrum, Mars, Yzer.	58 Præcipitare, Nederstorten.	90 Urina, water door den Blaas ontlast, Pis.
29 Cinis, Afsch.	59 Pulvis, Poeder, Stof.	
30 Cinis Clavellatus, Potasch.	60 Quantum Vis, zo veel gy wilt.	
	61 Recipe, Neem.	
	62 Regulus Stellatus, Gesternt Koningje.	

nr. 390

DISSERTATION

SUR LA MANIÈRE DE FAIRE

L'UYTZET,

E T

SUR SA SALUBRITÉ,

COMPARÉE

*Avec celle des autres Bières & autres Boissons,
qui sont le plus en usage dans les neuf
Départements réunis,*

PAR P. E. WAUTERS,

*Membre de la Commission de Santé de GAND, des So-
ciétés de Médecine, &c. de BRUXELLES, d'ANVERS
& ci-devant de celle de PARIS; Médecin des Hospices
civils de la Ville & Canton de GAND, &c.*

A G A N D,

Chez CHARLES DE GOESIN, Imprimeur-Libraire,
Rue des Champs, n° 235.

THERMIDOR, AN VI.

*Titelblad van het boek van Dokter P.E. Wauters.
Biblioteek Koninklijke Bond Oostvlaamse Volkskundigen - Museum voor Volkskunde,
Gent.*

I. Artikel: Om goed belegen Bier te maeken.

II. Artikel: Hoedaenig men het Bier lang kan bewaeren.

III. Artikel: Eenen Middel om het Bier in het vat, waeruyt men drinkt, te doen goed blyven.

IV. Artikel: Hoe men het Bier een schoon koleur zal geven.

V. Artikel: Om het Bier helder te maeken als het troebel is.

VI. Artikel: Om het suer Bier te verhelpen.

VII. Artikel: Om het Bier te verhelpen wanneer het naer het vat smaekt.

VIII. Artikel: Een behoed-middel dat het Bier niet naer het pek en smaekt.

IX. Artikel: Om te maeken dat men het Bier terstond drinken kan.

X. Artikel: Om het Bier te verhelpen wanneer het door het vervoeren troebel is geworden.

XI. Artikel: Om te maeken dat het Bier in het vat, wanneer men lang over een vat vol drinkt, goed blijft en niet suer en word.

XII. Artikel: Om het Bier in het brouwen scherp en welriekende te maeken.

XIII. Artikel: Eenen middel om te beletten dat het Bier in den Somer niet suer en word.

XIV. Artikel: Om goed Kruyden Bier te maeken.

XV. Artikel: Om goed Alste-Bier te maeken.

XVI. Artikel: Om Thuringer Bryhan-Bier te maeken.

XVII. Artikel: Naumburger Bier, en hoe het selve gebrouwen word.

XVIII. Artikel: Om het Wit Bier eenen Wyn-smaek te geven.

XIX. Artikel: Een beproefd Konst-stuk om het Bier te verhelpen wanneer het naer het vat smaekt.

X. Artikel: Om 't Bier voor het Suer worden te bewaeren.

XI. Artikel: Een goed Kruyden-Bier, besonder dienstig in Pest-tyden.

XII. Artikel: Om eene groote menigte Gist van Bier te bewaeren dat sy goed blyft, en naer eenige maenden gebruykt kan worden.

DERDE HOOFDSTUK:

Behelsende de onderwysinge van de toegemaekte Bieren, die de Medecynsche Bieren, of Medecynsche Wynen genaemd worden.

I. Artikel: Van de toemaekte Bieren, etc. en van de Kruyden of Speceryen.

II. Artikel: Van het onderscheyd der Bieren.

III. Artikel: Van het goed en quaed Bier.

IV. Artikel: Van het Schuym, Hef of Gist der Bieren.

V. Artikel: Om Bier eenen smaek te geven als Wyn.

VI. Artikel: Op dat een Bier lieffelyk om drinken is.

VII. Artikel: Hoe men hard Bier lieffelyk tot drinken zal maeken.

VIII. Artikel: Geheym, om seer wit Mout en Meel te maeken, dat noyt voorheen bekend gemaekt is, strekkende tot een seer groot voordeel, voor de gene, welke Oost-Indische Bieren en Mol Brouwen, als mede voor Grutters.

VIERDE HOOFDSTUK:

Behelsende de Waernemingen over de Bieren.

I. Artikel: Wanneer der Donder in het Bier geslagen is.

II. Artikel: Van de nuttigheyd en profyt des Biers.

III. Artikel: Van eenige gebreeken der Bieren.

IV. Artikel: Om te maeken dat het Bier niet en verslaet in het tappen, maer tot den laetsten toe goed blyft.

V. Artikel: Wanneer het Bier niet gisten en wilt.

VI. Artikel: Dat het Bier zyn gat niet om en werpt.

VIJDE HOOFDSTUK:

De Beschryvinge der Land-Bouw-Kundige Bewerkinge van de Hop, en hoe men tot de volkomen kennisse der goede en waere Brouw-Hop zal kunnen geraeken, tot groot nut en profyt van alle Bier-Brouwers.

SESDE HOOFDSTUK:

Behelsende de Brouw-Kunde, door W.V.L. Brouwer, etc. Onderwysende de Verhandeling van het voornaemste dat tot eene Brouwerye en Mouterye, en het Brouwen en Mouten behoort, Etc.

I. Artikel: Van de Brouwerye en Mouterye, en der selver toebehooren.

II. Artikel: Van het Brouwen in het algemeen.

III. Artikel: Door welke dingen het Bier meer smaek en geur word gegeven.

IV. Artikel: Welk eenen tyd des jaers men verkiesen moet om goed Bier te Brouwen.

V. Artikel: Op wat Wyse het Bier best kan bewaerd worden.

VI. Artikel: Hoe men het Bier kan bereyden en schoon maeken.

VII. Artikel: Hoe verandert Bier tot synen voorigen stand word gebracht.

VIII. Artikel: Van het Brouwen van verscheyde soorten van Bieren in het besonder.

SEVENSTE HOOFDSTUK:

Behelsende de Beschryvinge van het Bier, desselfs Aerd en Krachten, en welk Bier het gezondste is.

I. Artikel: Inhoudende de Beschryvinge van het Bier, desselfs Aerd en Krachten.

II. Artikel: Verhandeling van de Gerste.

III. Artikel: Beschryvinge der diversche Soorten van Gerste die in Vremde Landen gequeekt worden.

IV. Artikel: De Verhandeling van de Hop (*) (verwyzing naar blz. 44).

V. Artikel: Van allerleye soorten van Water tot het maeken van Mout en Bier.

VI. Artikel: Verhandeling van de Scharley.

VII. Artikel: Van het algemeen nut van het Bier.

VIII. Artikel: Van de Hoedaenigheyd en Selfstandigheyd van het Bier.

ACHTSTE HOOFDSTUK:

Behelsende de wyse om Bier-Azyn te brouwen en verscheyde Geheymen van den Azyn, etc.

I. Artikel: De wyse om Bier-Azyn te brouwen.

II. Artikel: Ene maniere om Azyn te maeken.

III. Artikel: Van de besondere Kracht,

Deugd, Werkinge en Voordeel van den Azyn.

IV. Artikel: Om veel Azyn op een mael te maeken.

V. Artikel: Om goeden Azyn van Regen-Water te maeken.

VI. Artikel: Om goeden Wyn-azyn te maeken, en om den selven goed te houden.

VII. Artikel: Om goeden Azyn van aengesteeken of half bedorven Wyn te maeken.

VIII. Artikel: Om goeden Bier-Azyn te maeken.

IX. Artikel: Hoe Bier-Azyn in aerde Kruyken te maeken is.

X. Artikel: Om goeden Azyn van het uytgeperste sap der vruchten te maeken, welke men wilt.

XI. Artikel: Om Azyn schielyk suer te maeken. Om Azyn scherp en suer te maeken. Om rooden Azyn te maeken. Om Azyn in eene uere te maeken.

XII. Artikel: Verhandeling van den Azyn.

XIII. Artikel: Om Roosen-Azyn te maeken.

XIV. Artikel: Middel om Azyn te maeken zonder Wyn.

XV. Artikel: Eene andere maniere om Bier-Azyn te maeken.

XVI. Artikel: Eene verscheyde soorten van Azyn te maeken.

Brouwers aan de werkingskuip.

18e eeuwse prent. (verzameling Fr. Van Bost, Gent)

Gistkuipen, koelschepen en goten waren tot het einde van de achttiende en ook in de negentiende eeuw nog van hout. Bakterievorming kon er gemakkelijk ontwikkelen. Het ligt voor de hand, dat de brouwers vaak last beleefden door het zuur worden van hun grondstof.

De verdere uiteenzetting besteedt uitsluitend aandacht aan *Den Volmaeckten Bier-Brouwer* in betrekking met bier als geneesmiddel, en dit vooral in verband met de volksgeeneeskunde.

(vervolgt)

A.G. HOMBLE (†)

DE VELDWACHTER,

EEN VOLKS-FIGUUR

(vervolg OVZ, 1986, 3, 133-157)

3. Veldwachters in de dagelijkse realiteit

Als tweede luik schetsen we het algemeen beeld van de veldwachter in de - hoofdzakelijk 19de eeuwse - realiteit. Om tot een vergelijking te komen, moet een aantal facetten zoals de benoeming, de geleerdheid, het gedrag van deze mensen enz. wat nader worden bekeken. Ook bij dit aspect is het beeld nog ver van volledig, en trouwens moeilijk te achterhalen (54).

3.1. De veldwachter en de overheid

De hier behandelde punten hebben betrekking op de relatie politieman-overheid in de dagelijkse dienst en dus (onrechtstreeks) ook op de relatie met de plaatselijke bevolking.

De benoeming van een veldwachter

De meeste auteurs schenken heel wat aandacht aan dit probleem en stellen dat de keuze van een *goede* veldwachter niet zonder moeilijkheden gepaard ging (55).

Niet zelden verwaarlozen de auteurs het facet van de bekendmaking van een vakante plaats. De bekendmaking was nochtans een noodzaak, wou men tijdig geschikte kandidaten voordragen. Deze bekendmaking gebeurde in de meeste gevallen vermoedelijk via afkondigingen en/of aanplakking op een gering aantal plaatsen. Nieuwe opzoeken geven de indruk dat de lokale besturen dit durfden te vergeten in de periode 1850 tot 1870 (56) (57). Bij de hogere overheden werd wel aan verandering gedacht, maar het bleef beperkt tot een voorstel door een provinciegouverneur in 1849. Omstreeks de jaren '90 kwam er een wijziging door het stilaan in voege komen van aankondigingen in de krant, zonder dat er kan gesproken worden van een veralgemening vóór de Eerste Wereldoorlog.

De benoemingsvereisten lagen in de 19de eeuw niet hoog. Bovendien werden ze summier aangeduid. Vooral de Belgische wetgeving zou uitmunten in het doodzwijgen van vereisten. Dit kan op twee zaken wijzen: ofwel bestond er weinig of geen interesse voor deze politietak ofwel liet men deze liever volledig over aan de gemeentelijke en/of provinciale overheden. Er bestonden evenwel provinciale reglementen waardoor niet iedereen in aanmerking kon komen. De voorschriften van hogerhand die zowel vóór als na 1886 (58) verschenen, lagen in de lijn van *de voorkeur geven aan*, zonder enige verplichting. Het Veldwetboek spande wel de kroon door wel geteld één vereiste in te lassen, nl. een minimumleeftijd. Door het toedoen van de gemeenten of de provincie werd in de praktijk toch met een tiental aspecten rekening gehouden, want

(54) Zoals eerder vermeld put ik voor dit onderdeel voornamelijk uit mijn licentieverhandeling. Gezien het hier om een zeer bondige syntese gaat en er verder weinig literatuur valt te citeren betreffende de concrete toestand, zullen we van een uiterst beperkt voetenapparaat gebruik maken. Geïnteresseerde lezers kunnen gemelde studie in de bibliotheek van de K.B.O.V. in het Museum voor Volkskunde te Gent raadplegen. Vanwege het persoonlijke karakter van de gegevens bekomen via mondelinge geschiedenis, zullen we ook hier niet verwijzen.

de aard van het beroep zou andere vereisten oproepen. De leeftijd was volgens de wetgever de belangrijkste faktor. De minimumleeftijd bleef de hele periode op 25 jaar bepaald, terwijl provinciale reglementen een maximum bepaalden. Er werd vóór 1900 nooit gewag gemaakt van een pensioenleeftijd of een leeftijdslimiet om het beroep uit te oefenen. *Veldwachters* van tachtig en zelfs negentig jaar waren niet uitzonderlijk.

Een tweede vereiste, eveneens uit de Franse tijd, betraf de militaire dienst. Er werd hieraan meer aandacht besteed naar het einde van de 19de eeuw. Na 1900 werd slechts uitzonderlijk een persoon die geen dienst had vervuld, benoemd. Deze groep maakte voorheen 10 tot 30 % uit (sterke verschillen tussen de verschillende decennia).

De staat eiste nooit ekspliciet dat de veldwachter kon lezen en schrijven. Hij moest wel een proces-verbaal kunnen ondertekenen (59). De provinciebesturen dachten er anders over. Daardoor kan ook het misverstand dat de veldwachters weinig of niet geletterd waren, uit de weg worden geruimd. Analfabeten en weinig geletterden vormden slechts een minderheid. Het ontwikkelingspeil lag doorgaans een flink stuk hoger dan bij de doorsneebevolking, hoewel we de bekwaamheid in die periode niet mogen vergelijken met het huidige peil. De meerderheid van de jonge veldwachters kon rond de eeuwwisseling zelfs wat, en soms goed met de Franse taal overweg. Dit blijkt bij het inkijken van de eksamens die vermoedelijk vanaf 1849, maar zeker en vast na 1870 (60) door de provincie werden ingericht. De eksamens bleven aanvankelijk beperkt tot de twee voorgedragen kandidaten, maar werden in 1903 veralgemeend, waardoor een selectie kon doorgevoerd worden. De eksamens ondergingen

(55) ORBAN O., *Code rural belge*, Bruxelles, 1887, pp. 288-289.

(56) Met het oog op dit aspekt namen we reeds heel wat registers van 'afkondigingen' door, waarin echter zelden het bericht over een vakante plaats terug te vinden was. We lazen de berichten rond het tijdstip dat de vorige veldwachter ontslag gaf of overleed.

Te Aalter (G.A.A., gemeenteraadsverslagen, 20 december 1884) werd in 1884 nog vermeld: "Dat er in deze gemeente nooit voorafgaande bekendmakingen voor benoemingen tot openstaande plaatsen zijn gedaan geweest... en dit overal voorts in de gemeente werd bekend gemaakt door het openbaar gerucht". Inwoners uit de eigen dorpsgemeenschap kregen dus 'indirekt' voorrang.

(57) De periode 1850-1870 lijkt ons meer en meer hét dieptepunt van het veldwachtersambt.

(58) In 1886 verscheen het Veldwetboek dat de Franse veldwet verving. Naar typische Belgische gewoonte werkten speciaal daarvoor opgerichte commissies ongeveer 50 jaar aan het boek. Het beoogde doel, een degelijke organisatie, werd echter niet bereikt.

Zie hierover o.a. *Police rurale - Gardes-champêtres*, in *Revue de l'administration*, T. 5, k. 628.

(59) BIDDAR P., *Loi communale coordonnée et commentée*, Bruxelles, 1908, p. 476.

BERNOLET B., *Handboek van gerechtelijke politie*, Gent, 1875, p. 56.

(60) We verwijzen hiervoor naar het R.A.B.W., Provinciaal bestuur Oost-Vlaanderen, met name naar de vele benoemingsdossiers betreffende veldwachters.

De twijfel inzake 1849 en 1870 is uitsluitend te wijten aan het totaal ontbreken van benoemingsdossiers voor de periode 1850-1870. In 1849 kon het echter ook om een kortstondig experiment gaan. In hetzelfde jaar doken nog hervormingspogingen op, die zonder gevolg bleven. Het zou ons trouwens niet verwonderen dat de geletterdheid van de pas benoemden in negatieve zin evolueerde tijdens deze decennia (zie ook voetnoot 58). Dan lijkt het wel eigenaardig dat er vanaf 1871 (er zijn terug benoemingsdossiers) opnieuw 'eksamens' werden ingericht.

Toch moeten we er op wijzen dat ook voordien soms kandidaten bij de arrondissementskommissaris werden ontboden.

*al wel misgefin
j'wandy ellyghem*

Handschrift en handtekening
midden 19de eeuw

J.P. de Gant

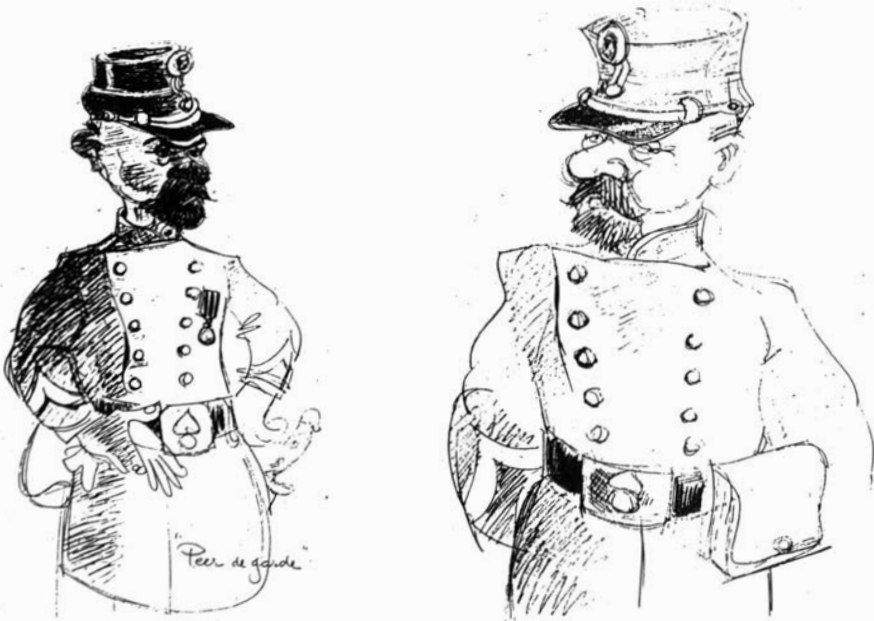
P. Villman

Handtekeningen
begin 19de eeuw

*W.E. de Gant op overhand, amuraard intussen,
dbyn ten de Gouverneur, de verg. bering onger langachting.
op verzoekt van den heer Officier van politie lye igamont
De Veldwachter te Bellem,*

De Gant

Handschrift en handtekening einde 19de eeuw

Voorontwerpen voor de reus 'Peer de Garde' door peetje-lap Rik Blomme.

Wie kan me aan titels van volkse toneelstukken, streekromans waarin de sjampetter optreedt, helpen? Wat betekent in uw streektaal "t is ne echte sjampetter", van wie wordt het gezegd? Ook moppen, anekdotes, zegswijzen, tekeningen, titels van stripverhalen, bijnamen en hun verklaring, andere benamingen voor de veldwachter en eventueel wat uitleg, bidprentjes van veldwachters, liedjesteksten... zijn welkom.
Bastiaen Filip, Oostmolenstraat 130, 9880 Aalter.

ook flinke wijzigingen (61). Dit kwam dus neer op een grotere inspraak van provinciale zijde. De kennis van het Frans als eis heeft verband met de toenemende administratieve taken die de veldwachters moesten vervullen en met de taalongelijkheid. De kennis werd vermoedelijk opgedaan tijdens de legerdienst of door seizoenarbeid in Frankrijk en niet zozeer door een langer schoollopen. Leerplicht, tot 12 jaar, kwam er immers pas in 1913.

Vóór de uitvaardiging van het provinciaal reglement van 1819 (62) was er geen sprake van lichamelijke vereisten. Het lichamenlijk gezond zijn, werd als een *conditio sine qua non* beschouwd. Echte maatstaven werden nooit geformuleerd en van een geneeskundig onderzoek was er nog geen sprake. Het betrof meer een visuele schouwing. Verder waren er nog morele vereisten, Belg zijn en, sedert 1897, in regel zijn betreffende de nieuwe wet op de burgerwacht.

Algemeen stellen we vast dat er weinig voorwaarden om zich van een goede politiedienst te verzekeren waren ingebouwd, alhoewel de provinciale overheid poogde dit te veranderen.

Uit het aantal postulanten leiden we af dat het beroep (of was het bijverdienste? zie verder) niet veel aantrekkingskracht had. Het gemiddeld aantal kandidaten lag vóór 1900 tussen 5 en 9 (o.a. hoger bij krisissen), waarbij het lage loon wel een rol speelde. Het aantal kandidaten steeg nadien sterk, gemiddeld 18 in 1914 met soms uitschieters van 40, wat we in verband stellen met (voornamelijk) de betere bekendmaking (er is een groot aandeel kandidaten van buiten de gemeente) en tevens een wat betere betaling. Er werd een verschil gekonstateerd tussen kleine en grote gemeenten. De eerste groep voelde de nood aan een goede politiedienst doorgaans niet zo sterk aan, waardoor ze minder ruchtbaarheid aan een vakature gaf. Ze besteedden tevens minder geld aan politie zodat beter iemand uit de gemeente, die er reeds een inkomen genoot, de functie kon waarnemen. Deden ze echter een oproep in de kranten, dan telden ze doorgaans ook een flink aantal sollicitanten. Grote gemeenten die enkel van een afkondiging gebruik maakten, noteerden veelal slechts weinig kandidaten. Analoog met de stijging van het globale aantal kandidaten, constateren we een toename van politiebedienden onder de postulanten.

Bij de creatie van het ambt lag de benoeming in handen van de gemeenteraad, maar al vlug zouden de Fransen dit centraliseren. De inbreng van de gemeenteraad werd beperkt tot het voordragen van twee kandidaten, met een tijdelijke uitzondering tijdens de Hollandse Tijd. De eigenlijke benoeming lag na 1830 bij de goeverneur.

De hele negentiende eeuw door zou een touwtrekken tussen de twee autoriteiten (gemeente - goeverneur) plaatshebben. Een dominerende rol bij de aanstelling hield onvermijdelijk in dat de politieambtenaar in die invloedsfeer bleef.

De gemeenteraden tipten vermoedelijk op de persoon die hen het meest ter wille zou zijn en hielden waarschijnlijk weinig rekening met de bekwaamheid; dit bleek toch niet uit de verslagen. Of er van politizeren van het ambt sprake kan zijn, durven we niet stellen aangezien de politieke toestand op het platteland nog te weinig gekend is. Toch valt op dat er soms *en bloc* gestemd werd. Men scheen ook niet bang van korrumpante praktijken. We kunnen algemeen stellen dat vóór 1890 de gemeente, vnl. de burgemeester in de benoemingsprocedure een overwicht op de provincie had. De goeverneur had immers geen

(61) Het examen bestond uit een schrijf- (diktee of proces-verbaal) en een rekenoefening (optelling, aftrekking, vermenigvuldiging en later ook een deling). Frans werd later aan de proeven toegevoegd.

(62) Bestuurlijk Memoriaal van Oost-Vlaanderen, deel 5, pp. 428-461.

stok achter de deur om een kandidatenlijst te verwerpen. Hij moest dus vaak de minst slechte kandidaat benoemen. Het invoeren van eksamens was een goede poging, maar het zou toch pas echt effect hebben na het verschijnen van het Veldwetboek, zij het op een indirecte manier. De provinciale overheid en de verstedelijkende gemeenten, streefden naar het einde van de eeuw naar een betere politiedienst. Met de invoering van minimumwedden in 1887 door de provincie, meende de provincieoverheid recht op meer inspraak te hebben. Die kwam er pas in 1903 na de veralgemening van de eksamens waardoor de gemeente zich verplicht zag te kiezen uit de door de provincie weerhouden kandidaten. Het fenomeen *vriendjespolitiek* werd meteen grondig gedwarsboomd: vele *vriendjes* waren reeds vóór de stemming uitgeteld. We zien een drietal redenen dat dit toen (pas) gebeurde:

- klachten over de slechte veldwachtersdienst
- het rapport van een speciaal ingestelde kommissie die de gouverneur meer macht wou geven
- het stijgend aantal kandidaten.

Het verzet van de gemeenten was uiterst beperkt: ze zagen misschien ook de nood aan een goede politie in. Wellicht ook dachten de lokale overheden nog over voldoende troeven te beschikken om de veldwachter naar hun hand te zetten (tuchtmaatregelen, loon...). Toch was de nefaste invloed van de lokale machtshebbers reeds een stuk gereduceerd.

Wie werd veldwachter?

Nemen we de hele periode in beschouwing dan konkluderen we dat de grote meerderheid uit de eigen gemeente afkomstig was. Nochtans treedt er een grote verandering op van 1900 af. Door de betere bekendmaking en voornamelijk door de preselektie steeg het aantal niet-autochtonen tot ca. 40 % (tegenover 10 à 20 % voorheen).

Opvolging van vader op zoon (of een ander verwant) kwam regelmatig voor, maar langer dan 2 generaties duurde dit doorgaans niet. Slechts uitzonderlijk, in kleinere gemeenten, kunnen we van een familietraditie spreken.

Indien we het beroep van de veldwachters tijdens een vroegere periode in beschouwing nemen, stellen we ook daar een verschuiving vast. Het aandeel van de personen uit de agrarische sektor bleef konstant, nl. 40-50 % (doorgaans bleef men dan ook keuterboer). De ambachtelijke sektor zorgde tot aan 1870 voor ca. 20-30 % der veldwachters, nadien daalde dit tot een 10 %. Bij de politionele sektor bemerken we het tegenovergestelde fenomeen. Meer en meer politieagenten beoogden een functie op het platteland, om een ons onbekende reden. Enkel deze laatste groep bezat een zekere beroepskennis.

Hierbij kunnen we besluiten dat de vereisten en de benoeming helemaal geen garanties boden om een goede dienst te verzekeren, vnl. door de vérgaande invloed van de gemeenteraad. Slechts vanaf 1900 was er een merkelijke vooruitgang die echter niet afdoende zou blijken, want een verschuiving in de benoemingsmacht alleen kon de veldwachter niet aan de invloedssfeer van de gemeenten onttrekken. Om efficiënt te zijn drong zich dus een combinatie met andere, vernieuwde factoren op.

De plaats van de veldwachter op de sociale ladder

Een aspekt dat niet echt aan bod komt in de volkskultuur, is de verdienste en de sociale positie van de veldwachters.

Het nominale loon zou de gehele 19de eeuw stijgen, wat bij andere loontrekenden niet het geval zou zijn. Toch zou het steeds een flink stuk lager liggen dan bv. het loon van de wevers en de spinners (63). Ons bazeren op een gemiddeld loon is echter gevaarlijk, daar het loon naargelang de gemeente sterk verschilde.

Door een sterk stijgende levensduurte zou de levensstandaard van de veldwachter in de eerste helft van de 19de eeuw dalen, om dan te stabilizeren tot omstreeks 1890. Tussen 1890 en 1910 verdrievoudigde de levensstandaard, maar bleef niettegenstaande laag.

Om de evolutie in de levensstandaard te bepalen, gaan we de koopkracht na met betrekking tot één voedingsmiddel, nl. graan en meer specifiek rogge, het goedkoopste en meest gebruikte voedsel, naast de aardappel. Hoeveel kg. rogge kon de veldwachter zich dagelijks aanschaffen? Kort na de onafhankelijkheid bedroeg dit 7 kg. om dan konstant te dalen tot het dieptepunt in 1846 met ca. 3,4 kg. Nadien schommelde het reële loon rond 5 kg. rogge. In 1890 liep dit toch reeds op tot 10 kg. en het zou in 1900 reeds 15 kg. bedragen, waarna het weer lichtjes afnam.

Wat betekenen deze cijfers nu? Als we ze naar onze tijd projekteren, besluiten we onmiddellijk dat het reële loon zeer laag lag. Dit wordt nog duidelijker als we nagaan wat de dagelijkse behoefte inhield. Om een doorsneegezin van 5 personen te voeden is er 4,17 kg. rogge nodig (64). Dit betekent dat vóór 1870 steeds 60 à 80 % van het loon aan voedsel moest worden uitgegeven. In krisisperiodes was het loon zelfs niet eens toereikend en we hebben het dan nog maar enkel over roggebrood, zonder smeersel of toespijs! De levensomstandigheden waren allesbehalve uitstekend, want 80 % betekende dat er geen geld was om andere, duurdere voedingswaren aan te schaffen en afwisseling in het menu te brengen. Met de overige 20 % moest men trachten te voorzien in andere levensbehoeften als kleding, verwarming en huishuur. Na 1870 zou het aandeel van het voedsel stilaan teruglopen tot ca. 30 %. De toestand was echter nog niet gunstig, zeker niet bij de laagstbetaalde kategorieën, die meer

(63) Bij de behandeling van het loon in ons onderzoek maakten we doorlopend een vergelijking met de lonen van de Gentse textielarbeiders. We baseerden ons hierbij op de volgende bronnenpublicaties:

AVONDTS G., HANNES J., SCHOLLIERS E., SCHOLLIERS P., e.a.,

- dossier 3, *Lonen in de spinnerij van het bedrijf A. VOORTMAN - N.V. TEXAS 1835-1914*, pp. 108-111.

- dossier 4, *Lonen in de weverij van het bedrijf*, pp. 84-87.

(64) Eén persoon heeft om in leven te blijven dagelijks behoefte aan 2500 cal. Tijdelijk kan dit verlaagd worden tot 2000 cal., maar dit leidt dan tot ziekte. De voedselwaarde van rogge is 300 cal. per 100 gr. Tegen het gangbare denkbeeld in stelden we de gezinsgrootte op 5 personen vast. Onze bronnen waren weinig representatief, maar we onderkenden toch een hoge kinderlast.

Zie ook VANDENBROEKE CHR., *Sociale geschiedenis van het Vlaamse volk*, Beveren, 1981, 301 p.

dan de helft van de groep uitmaakten. Enkel de bestbetaalden konden zich andere produkten aanschaffen, zoals af en toe wat vlees. Ook voor hen leek een hoge levensstandaard echt niet weggelegd.

Uit deze korte, onvolledige bespreking mag toch duidelijk worden dat het veldwachtersberoep maar zelden als volwaardig kon worden beschouwd. We besluiten dat bijkomende inkomsten vaak noodzakelijk waren om in het meest essentiële te voorzien. Zeker vóór 1870, maar ook vaak erna, zou één mondje meer soms katastrofaal zijn. Volgens het loon behoorden de veldwachters dus tot de laagste sociale klassen.

Aanvullende inkomsten

Gezien de meeste gardes met het karige loon niet konden rondkomen, moesten ze een uitweg zoeken om het budget aan te vullen. Het best konden ze die putten uit bijberoepen. Wat de wettelijke aspecten betreft kunnen we vermelden dat niet elk beroep werd gedoogd. Vooral *het openhouden van een herberg* was een doorn in het oog van de overheid. De bepalingen op dit vlak zouden tegen het einde van de eeuw steeds strenger worden.

Vaststellen hoeveel veldwachters een bijberoep uitoefenden, is uiterst moeilijk. Volgens een door ons gedane rekonstruktie zou dit tot 80 % opgelopen zijn. Nieuw onderzoek lijkt dit te bevestigen, zo niet te versterken.

Deze gang van zaken was goed te realiseren daar de meeste veldwachters met hun dienst geen volledige dagtaak hadden. De lokale overheden lieten zelfs heel wat verboden zaken oogluikend toe. Sterker nog, ze bevorderden het als het ware. Hun redenering luidde als volgt: hoe meer de veldwachter uit bijberoepen putte, hoe minder zij moesten betalen. Dat de dienst daaronder leed, is overduidelijk. In kleine gemeenten was het veldwachtersambt dan ook slechts een bijverdienste.

De bijberoepen zelf vielen in een aantal categorieën uiteen, waarvan een deel zeer goed te combineren waren met de politieactiviteit, andere leken er onafscheidelijk mee verbonden.

We wezen er reeds op dat een groot deel voordien in de agrarische sektor werkzaam was. Zo'n 40 % van de veldwachters moet zich dan ook op een lapje grond onledig hebben gehouden. Hoeveel er werd bijverdiend, kunnen we niet nagaan, maar het liet hen waarschijnlijk toe een beter bestaan te leiden. Doorgaans betrof het hier *keuters*. In de 19de eeuwse kontekst was het op het platteland trouwens een algemeen verspreid gebruik om zelf een deel van de levensbehoeften voort te brengen. Ongeveer iedereen had een moestuin voor eigen groentenproduktie, vaak wat kippen en soms een geit (65).

Ook de *bandel* bezorgde heel wat wachters aanvullende inkomsten. Doorgaans waren deze zaakjes geen lang leven beschoren. De provinciale overheid zou tegen het drijven van handel steeds meer en konsekwenter optreden.

Heel wat veldwachters waren *roeper*. Het is het enige beroep waarvan we kunnen stellen dat het bijna als een geïntegreerd bestanddeel van het veldwachtersambt werd beschouwd. We kunnen in dit geval twee categorieën onderscheiden: roeper bij openbare verkopen (privéberoep) en afkondiger van berichten (functie; zie de opmerking in voetnoot 33). In ruimere zin kunnen we de sjampetter beschouwen als het voornaamste informatiekanaal voor de plattelandsgemeenschap. De inkomsten konden soms oplopen tot een halve jaarwedde.

(65) VAN HAVER J., *Eten en drinken*, in Culturele geschiedenis van Vlaanderen, deel 1, p. 62.

Soms oefende de veldwachter ook de volgende bijberoepen uit: verzekeringsagent (ontwikkelingspeil!), veemerker, lantaarnaansteker...

Kortom, de gemeente tolereerde dat de bedienden zich door handel... de nodige inkomsten verschafden. Het gold als een compensatie voor de toekenning van lage lonen. Desondanks bleven deze ambtenaren op de onderste sport van de sociale ladder sukkelen. We veronderstellen dat ons nieuw en diepgaander onderzoek (sterke) verschillen in tijd en streek zal laten vaststellen.

3.2. De veldwachter in contact met de bevolking

Vanwege de aard van de functie, de dagelijkse dienstronden, kwam de veldwachter veel meer dan andere functionarissen in contact met de gewone man. Hij was een geïntegreerd bestanddeel in het leven van de plattelandsbewoner. Dit bood mogelijkheden tot het groeien van een speciale band.

De veldwachter in de maatschappij

De betrekkingen tussen de politiebedienaars en het volk verliepen eertijds totaal anders dan nu. Zeker in de kleine(re) gemeenschappen bestond er tussen hen een familiale houding. Dit was soms letterlijk aangezien de familiebetrekkingen langer werden bijgehouden (66). Uit archivalia blijkt dat de veldwachter vaak als een vriend of een kennis werd beschouwd. O.a. in veel akten van de Burgerlijke Stand wordt hij aldus vermeld. Dit is toch eerder een subjektief gegeven: de veldwachter was bestendig op pad en werd als getuige uitgenodigd of hij deed zelf de aangifte en kreeg er al dan niet drinkgeld of een borrel voor.

In moeilijke omstandigheden kon de (goede) veldwachter zelfs rekenen op de sympathie van de bevolking, die de verdediging op haar nam. Zeker bij de benoeming kwam de familiariteit tot uiting, o.a. door petitielijsten door inwoners. De gemeenschap was trouwens indirect nauwer bij deze gebeurtenis betrokken; het feit was hen beter bekend dan heden.

De band zou door de taak en het dienstbetoon nog groeien. Dit laatste kon zeer uitgebreid zijn. Heel wat veldwachters brachten eertijds de fietsplaten voor bekenden en soms voor een half dorp mee. Verder was er ook het vervullen van een kleine boodschap, zelfs een babbeltje slaan hoorde er bij. De veldwachter vulde ook de tellingen in... In een getuigenverhoor merkte een deklariant op: «..., *verders dat de veldwachter mijne zaken deed.*» (67).

In een zekere zin werden deze prestaties vergoed. Voor bepaalde zaken bestond er een algemeen tarief (1 fr. per fietsplaat), maar andere prestaties leidden terloops tot een wederdienst: de sjampetter mocht fruit rapen of plukken, hij kreeg een *zende*, een pakket vlees dat aan geburen en vrienden bij het slachten wordt geschonken, soms nieuwjaarsgeld en natuurlijk veelvuldig een borrel.

(66) THUYSBAERT P., *Het Land van Waes, Bijdrage tot de geschiedenis der landelijke bevolking in de 19de eeuw*, Kortrijk, 1913, p. 74.

(67) Gemeentearchief Bellem, kopieboek briefwisseling, 3-3-1911.

*Een veldwachter omstreeks 1900.
(Verzameling Bastiaen F.)*

*Een veldwachter in de jaren dertig van
de 20ste eeuw: met de fiets op ronde en
vergezeld van een hond.
(Verzameling Van den Bulcke R., Moort-
sele)*

*Bij de meeste belangrijke gebeurtenissen in het dorpsleven was de veldwachter aanwezig.
Hij biield er een oogje in het zeil. De sympatieke dorpsfiguur mocht dan ook op de foto.
(Verzameling Gemeentelijk Archief- en Documentatiecentrum Aalter)*

Tijdens de oorlogsjaren zouden vele sjampetters zich geliefd maken, maar nadien werden ze vaak vlug vergeten.

De functie, zijn hoger intellectueel peil en sommige bijbedieningen deden zijn aanzien nog stijgen. Verder merken we hem als de kontaktpersoon tussen het volk en de lokale overheid op. Was hij in sommige gevallen zelfs niet de eigenlijke bestuurder van het dorp? De bevolking kon zich alvast voor heel wat aangelegenheden tot hem wenden.

Het dagelijks bestuur verliep in heel wat plattelandsgemeenten in de 19de en soms tot het midden in de 20ste eeuw als volgt: de sekretaris regelde alles in het gemeentehuis en alles erbuiten was terrein van de veldwachter. Door de inwoners werd hij dan somtijds ook als een lid van het bestuur beschouwd.

Hij was beslist een vertrouwensfiguur. De bevolking poogde ook bij de veldwachter in de gunst te staan door bij hem (of zijn vrouw) inkopen te doen, een verzekering af te sluiten... Hiermee haalde deze dorpsfiguur zich echter moeilijkheden op de hals. De andere neringdoeners beschouwden dit dikwijls, vanwege zijn achting bij het volk, als *oneerlijke konkurrentie*. Klachten bij de hogere overheid hadden tot gevolg dat de garde zijn winkel moest sluiten. Vanwege het mogelijke misbruik mochten zelfs de vrouw of de inwonende kinderen geen handel drijven.

De veldwachter moest eveneens op andere vlakken op zijn tellen passen. Hij moest in zijn omgang, zijn huisgezin als een voorbeeld voor de gemeenschap gelden. Dit lukte niet steeds. Het buiten de schreef gaan kon zijn functie en waardigheid in diskrediet brengen. Zo vertelde me een gewezen veldwachter dat hij nooit een borrel zou drinken als de vrouw alleen thuis was. Een slecht huisgezin was soms al een reden om de veldwachter de laan uit te sturen.

Hoe zat het nu met de drankzucht van de sjampetters? Daarvoor vestigen we even de aandacht op de tucht en controle. Eén op zes veldwachters kreeg ooit eens een straf in de 19de eeuw! Ongeveer 1/3 van de straffen werd uitgesproken wegens drankmisbruik. Een tuchtmaatregel betekent niet dat de garde toen pas voor de eerste maal in besonken toestand werd aangetroffen. De regelmatige dronkenschap van veldwachters is misschien voor een deel te verklaren door de familiariteit. Het veelvuldig aanbod van drank kon er inderdaad toe leiden, maar er moet ook veel cafébezoek geweest zijn. Uit hoofde van hun functie moesten ze er somtijds controle uitoefenen. Deels daardoor kon men de veldwachters niet verbieden herbergen te bezoeken en er te drinken. De verstokte dronkaards, een minderheid, geneerden zich zelfs niet dronken bij de arrondissementskommissaris te verschijnen. In hun dronkenschap begingen ze soms buitensporigheden of werd er de gek mee gehouden, zelfs met hen bij wie het sporadisch voorviel. In een gemeenteraadsverslag troffen we een interessant relaas aan:

de veldwachter zich in de sterrestraat bevondt, ter berberg van X; dat aldaar nog andere personen waren, onder andere eenige vrouwlieden, dewelke hem lieten drinken en hem zoo dood-dronken maakten dat hij geheel en al buiten kennis was. In dien staat heeft men met hem alle slach van schandaligheden gepleegd en heeft men hem uiteindelijk op eene koolkar geplaatst en naar zijn huis gevoerd, alwaar hij aangekomen is nog buiten staat zich zelve te behelpen, geheel bevuild en overdekt met koolstof (68).

(68) Gemeentearchief Aalter, nr. 172.2.504, gemeenteraadsverslagen, 13 juni 1874.

Het is duidelijk dat zulkdanig voorval heel wat opspraak verwekte. Een garde die het te bont maakte, werd na een aantal waarschuwingen de laan uitgestuurd. Men bleef dus niet met een drinkebroer optrekken.

De meest geïnterviewde personen verklaarden dat er weinig met de veldwachters werd gespot. Dit verklaart vermoedelijk waarom zo weinig echte spot- of bijnamen werden achterhaald. De bekende zijn vervormingen van de naam, zoals *Bruuntje* (Bruno), ofwel een krachtterm, die met de garde werd geassocieerd (69). De ambtenaar werd meestal met zijn titel *sjampetter* aangesproken, uitzonderlijk met *meneer de sjampetter* of met de voornaam (70).

Een goede veldwachter genoot respect, aanzien, maar over een slechte politiedienaar werd er wel afkeurend gepraat. Een enkeling, nochtans lid van het Armbestuur, had voor de veldwachters geen goed woord over. Hij beschouwde hen als overbodig, lui en *goed om potten te drinken*. Verder zouden ze de *komère* van het dorp geweest zijn.

Door het politionele optreden kregen de sjampetters een aantal *vijanden*. In processen-verbaal is er dan ook al eens sprake van beledigingen en zelfs van mishandelingen jegens de garde. Toch was het eerder een marginale groep die hen niet in het hart droeg. Het gebeurde wel eens in herbergen dat een aanwezige achter de rug van de sjampetter zei: *Diene smeerlap is d'er weer*, wat evengoed kan getuigen van zijn goede dienststaat.

Sociale controle

De politietaak van de veldwachters behelsde het opsporen en vaststellen van overtredingen tegen de eigendommen, alsook het handhaven van de rust en de openbare orde. De processen-verbaal vormen een meter om hun activiteiten na te gaan.

De meest opmerkelijke vaststelling betreft het feit dat de sjampetters weinig P.V.'s opstelden. In de 19de eeuw gaven ze de klus veelal in handen van de *ambtenaar van politie*: de burgemeester of een schepen. Op die manier kon deze laatste eventueel ingrijpen en de zaak gebeurlijk zonder gevolg laten!

Deze manier van optreden wijst er enigszins op dat er een alternatieve controle, met het lokale bestuur aan de basis ervan, moet bestaan hebben. In de geest van de *dorpsgemeenschap* en de familiariteit stelde de veldwachter tegen veel personen geen proces-verbaal op. Tot deze groep behoorde zijn eigen familie, de vrienden- en kennissenkring, maar ook de vooraanstaande personen van wie hij op een aantal vlakken afhankelijk was (geschenken...) en zijn cliënteel.

Bij heel wat overtredingen bleef het dan waarschijnlijk bij een waarschuwing en geroep. Een andere manier om een gerechtelijke procedure achterwege te laten was het onderling regelen van het geschil (71). Bewijzen zijn niet voorhanden, maar rezen er dan nooit moeilijkheden tussen eigenaars of huurders over de grensscheiding van hun land, over het vullen van een gracht...? Trad de veldwachter hierbij niet op als scheidsrechter, als bemiddelaar of als een officieuze *vrederichter*? Van dergelijke delikten vonden we tot nu geen spoor. Uit de registers van processen-verbaal blijkt ook dat de wetten op de rupsenwering, het maaien van distels... stipt werden nageleefd, maar strookt deze vaststelling met de realiteit?

(69) BASTIAEN F., *Fidoeme of sjampetter Kamiel te Bellem* (ter perse).

(70) R.A.G., St. Kruis modern, nr. 33, processen-verbaal.

Het proces betrof een valsemunter die zich kwam gevangen melden bij de veldwachter: "Jan ge zoud my toch arrêteren..."

(71) De Prokureur des Konings zou in 1880 in elk geval tegen deze handelswijze in een zendbrief reageren.

R.A.G., Oostwinkel modern, nr. 41, briefwisseling, 4-6-1880.

De veldwachters moesten controleren of het sluitingsuur van de herbergen werd nageleefd. Onder hen bevonden er zich met een te goedmoedig karakter, *doodbrave mensen*, zodat ze werden meegetroond en bleven hangen. Ook niet elke veldwachter kon tot de *dapperste aller Galliërs* worden gerekend. Vechtpartijen tussen rivaliserende groepen, waaronder soms messentrekkers, gingen ze dan begrijpelijkerwijze uit de weg. Het verbale geweld had doorgaans weinig effect. Uitspraken van veldwachters als *Ge zijt verwittigd, ik ben voort* werden op dergelijke momenten opgevangen.

4. Syntese en kommentaar

Op de vraag of er gelijkenis bestaat tussen de veldwachter(s) in de volkskultuur en de levensechte, kunnen we twee antwoorden formuleren: een *ja, maar* dat we misschien toch beter door een *neen, en toch* vervangen. Er zijn zowel raak- als verschilpunten te onderkennen. Het overwegend negatief beeld van een stereotiepe veldwachter uit de volkskultuur doorstaat de confrontatie met de werkelijkheid niet te best. De echte sjampetters waren nochtans allemaal geen heiligen die hun plichten stipt nakwamen. Enkelen doorstonden de vergelijking met brio.

Van een aantal karakteristieken vonden we sporen in beide benaderingen, zodat we ze kunnen afwegen. We behandelen de drie meest in het oog springende kenmerken. Het benadrukken van de drankzucht in de volkskultuur lijkt enigszins gegrond, maar werd sterk aangedikt. Dat het merendeel van de veldwachters heel wat borreltjes achterover kipte, betekent hoegenaamd niet dat ze allemaal onverbeterlijke dronkaards waren. Van velen was de situatie vergelijkbaar met deze van de postbodes op het platteland nu.

Wat de geletterdheid en het intelligentiepeil - of juist het ontbreken ervan - aangaat, wordt er nog meer overdreven. We vinden dit nu nog terug in moppen over politieagenten. Zij worden als dom, als uilskuikens gedoodverfd.

Het enige kenmerk dat met de karikaturale veldwachter schijnt overeen te stemmen, lijkt de stevige 'moustache' te zijn.

Door deze vaststelling, de afwijkende tekening, rezen bij ons twee vragen.

a. Hoe ontstond «dé sjampetter» in de volkskultuur?

Het weze duidelijk dat bovenstaande vraag voornamelijk hypotetisch zal worden benaderd.

Het negatieve beeld in de **traditionele volkskultuur** is er o.i. voornamelijk gekomen door de min of meer sporadische exemplarische gevallen. Negatieve kenmerken en opspraakwekkende voorvallen zijn ideale gespreksonderwerpen en de gedroomde stof voor een volks en prettig verhaal.

De veldwachters (of enkele toch) lagen deels zelf aan de basis van de lachwekkende voorstellingen. We citeren uit een interview: *Er waren er die hun uniform uitleenden voor een toneelstuk. Spotternij was er dan zeker bij. Men voerde dan een veldwachter ten tonele met een kepi scheef op het hoofd, niet voldoende en slordig gekleed...* De kledij in de 19de eeuw was trouwens dikwijls maar allesbehalve. In de zomermaanden behoorde een veldwachter met een strohoed en een kiel tot de realiteit. Men kon hen niet van de landarbeiders onderscheiden.

Ook de overheid trof schuld. Had de drankzucht, zoals bij andere werknemers, soms niets te maken met miserabele levensomstandigheden? De spot was hier niet terecht.

Maar het volk wil tijdens de ogenblikken van ontspanning graag lachen en waarom zou men dan de garde positief tekenen. In tweede instantie was het dus een afreageren. De volkskultuur biedt de mogelijkheden om zijn ongenoe-gen eens, ongestraft, te luchten. Inderdaad, de politiedienst op het platteland was verre van volmaakt. Het kwam zover dat er stemmen opgingen om het veldwachtersambt met één pennetrek naar de geschiedenisboekjes te verwijzen. De verbeterde voorstanders van het principe van *gemeentelijke autonomie* staken er een stokje voor (72).

Met betrekking tot de veldwachters kon er heel wat worden aangeklaagd: het lage loon, de bijberoepen met soms verwaarlozing van de dienst tot gevolg enz. Voor critici en auteurs van satire lag een hele weg open, maar deze thematiek komt slechts sporadisch ter berde. De *auteurs* kozen dus voor de eenvoudigste oplossing: wat direkt aansprak en in enkele gevallen waarnaembaar was. Getuigde dit van kortzichtigheid of zag men de dieperliggende oorzaak niet? Andere vragen rijzen: Dierf een auteur de verantwoordelijke overheid niet hekelen of werd de veldwachter toch als een overheidsfiguur beschouwd? Of telde enkel de humor, de spot? We vermoeden dat het laatste punt overwoog. De luisteraar, kijker... bekommerde zich niet verder over de veldwachter in het vertelde, het gespeelde..., als er maar eens kon mee worden gelachen.

Het was niet voldoende dat de veldwachter het slachtoffer van een lakse overheid was. Hij werd tevens het mikpunt van de volkse spotternij. Met de vermelding van auteurs komen we tot de tweede vraag.

b. Van wie is de volkskultuur afkomstig?

Voor ongeveer de helft of zelfs meer van de verhalen is dit gewoonweg niet bekend of niet te achterhalen: hoe ontstaat een mop? Dit geldt vnl. voor de mondelinge overleveringen.

De auteurs van toneelstukken e.d. beschouwen we als een meer ontwikkelde groep. Ze geven vaak weer wat er onderhuids bij de massa leeft of wat diezelfde groep verlangt.

De auteurs zelf vormen slechts een kleine, marginale? groep in de samenleving. Het beeld is door enkelingen gekreëerd. In de dagelijkse realiteit was het alvast een *marginale* groep die spotte. Zelfs in de volkskultuur merkt men dit op. In *De Paradijsvogels* zegt de veldwachter op zeker moment dat hij met die twee meer last heeft dan met de rest van de gemeente. Zij alleen zijn de spotvogels.

We kunnen bondig samenvatten dat niet iedereen lachte en dat niet elke veldwachter lachwekkend was. Toch willen we hem als een volks- of dorpsfiguur bestempelen, maar dan met een positieve betekenis. Hij was iemand uit het volk en voor het volk; hij was tegelijk een volksfiguur en een volks figuur. Of om met een opmerking van een informant te besluiten:

*D'er wierd t'er soms mee gela'en
moi z'oin em' g'lijk nuudig.*

Filip BASTIAEN (Aalter/Bellem)

(72) De centralisatiepogingen inzake politie, vnl. deze van 1849, vormen het hoofdtema van BASTIAEN F., *Machtsstrijd om een ambtenaar: de veldwachter in de 19de eeuw* (zie ook supra, voetnoot 4).

Het EXLIBRIS of BOEKMERK (vervolg 2) van HEEM- en VOLKSKUNDIGEN

Deze reeks exlibrissen vormen een middel en mogelijkheid om iets meer over de heem- en volkskundigen te vernemen, om iets meer over de persoon achter de vorser te ontdekken. (1)

In het kader van het zestigjarige bestaan van de K.B.O.V. streven we er naar illustratiemateriaal te leveren, langs het exlibris om.

De studie van de volkskunde zal voor een deel immers kunnen stoelen op de Inleiding van de NEDERLANDSE VOLKSKUNDIGE BIBLIOGRAFIE. *Systematische Registers en Tijdschriften, Reekswerken en Gelegenheidsuitgaven*, Antwerpen. Het eerste deel Volkskunde 1888-1938 startte in '64. Het vierendertigste deel Leuvense Almanakken verscheen in '82. Menig deel behandelt een (of meer) tijdschrift(en) en de redactie(s) en medewerkers. Talrijke gegevens zijn aldus bekend. Zelden zijn illustraties verstrekt.

Het vastleggen van exlibrissen telt als een proeve tot erkenning en herkenning van vorsers. Aldus wil ons tijdschrift bijdragen tot de historiek van heem- en volkskundigen in onze gewesten. (2)

We nemen het begrip heem- en volkskundige in de ruimste zin. Zo komen naar onze opvatting ook Ernest Claes, Achiël van Acker, Walter van den Broeck als volkse auteur evenzeer in aanmerking als een professor.

Voor het opstellen van de volgorde nemen we geen leeftijd, of woonplaats of redaktieploeg, maar hanteren we een rangschikking per behandeld thema dat sterk(st) op de voorgrond treedt.

De veelzijdigheid van sommige exlibrissen levert heel wat moeilijkheden op. Een paar voorbeelden.

We steken van wal met Joris van de Walle, schakel van onze lange ketting, in Lichtervelde. Hij levert een bondige biografie: *voornaam* met de sint op zijn ros boven een draak; *familienaam*, de waterkant onderaan; een *wereldbol* centraal als taak van de leerkracht: de kleine en grote wereld leren ontdekken; de wereld op het trommelvel sluit aan bij *de trommel* die Joris weleer sloeg; thans is hij voorzitter van de fanfare; *de drieboek* wijst op zijn tekenen in de klas; de *vier kinderen* tonen het gezin, én zijn rol als bestuurslid van de B.(ond) van G.(grote) en J.(ong) G.(ezinnen); links boven *teken van heemkunde en -liefde*; rechts boven een (kas)boek met munten; wegens lichte hardhorigheid overschakelen naar de zakenwereld als zaakvoerder. Namen, familie en hobby, beroep vroeger en nu: acht elementen heeft de dienst van het *Dauidsfonds* verstrengeld en er bovenaan met de drie leuzen en de leeuw zijn stempel opgedrukt.

Tot in 1974 gebruikt Joos Florquin een eenvoudig klein exlibris: een open haard met het wapenschild van Leuven: LOVEN BOVEN en reeksen boeken, links en rechts. (4 × 5,5) Op 1 juli 1974 levert Antoon Herckenrath een nieuw exlibris naar aanleiding van de reeks Ten huize van. Zeven elementen en hobby's zijn weergegeven: *boek* als literatuur; *masker* voor toneel; *bloem* voor de familienaam; *mast* op het huis (juiste weergave) voor de televisie; *wapenschild* van Leuven onderaan; *berdersbond*, in de uitzending Hier spreekt men Nederlands; houtbewerker met *schrijnwerkersbank*. aH rechts in de banderol, de graficus. (Mededeling mevr. Joos Florquin - Vandendriessche)

(1) O.V.Z. 50 (1985) 145-159, 22 ill.; ibidem, 182-215, 116 ill.

(2) Verzoek tot hulp en medewerking verscheen in ons tijdschrift, en ook in Volkskunde, Antwerpen 87 (1986) 68-69; K.B.O.V. 60 jaar. *Oproep voor exlibrissen van heem- en volkskundigen*, in Ons Heem 40 (1986) 12 - Heemspiegel. Idem.

We starten met het exlibris, waar de naam van de auteur in uitgewerkt is.
 Later komen andere rubrieken aan bod: beroep en hobby; portret; devotie en heraldiek; lokaal en vlaams-nationaal kader; natuur.

N41

N5

N5b

1. Naam (3)

- N1. E. Stijnen Jr. brengt de naam van **Raf van den Abeele** in beeld, een *abeel* naast een vaart met een zeilboot, in aansluiting met de naam van de echtgenote: Dientje Welvaert. Op de achtergrond in het raam van een palet *drie centrale Gentse torens*, met de leuze: *hou ende trou*. Het gebeurt niet zo gauw dat de naam van man en vrouw samen weerklank vindt.
- N2. Alfred van Neste ziet **Flor. van Acker** (van Brugge) als landman op de *akker* aan het werk. Op de achtergrond een *schaduwbeeld van de stad*. In de rechterbovenhoek een fantasie op *het wapen van de kunst*. 1920.
- N3. Jos van Hoof laat *tweemaal* een *beer* optreden in een heraldisch kader voor **Jos de Beer** uit Antwerpen.
- N4. G. Beirens, zie heraldiek, A1.
- N5. Zie flos.
- N6. **Eugeen van Autenboer**, C25.
- N7. **Bockstal**, C3 Ronse.
- N8. **Jozef de Brouwer** van Lede wil optreden als een brouwer met een ton.
- N9. Dal, zie J2.
- N10. **René Duyck** van Brugge treedt vijfmaal op in een ander kader, tweemaal vroom, met een kerstgebeuren en een genre spiegel, waar in de rand en op het boek een zelfde motto praat: *Deus in minimis maximus*. (God is grootst in de kleinste dingen) *Bijen* vliegen er telkens in het rond. Tweemaal komt een dier van pas: een *eend die* in het water glijdt (*duikt*) met een pen of veer in de bek, een *uil* die omziet en zijn beeld in een spiegel ontwaart. Het laatste motief wordt eens lichtjes gewijzigd inzake de voorstelling van uil, tekst en boek.
- N10a. **Roger Eeckhout** van Gent krijgt een eik, in twee gesplitst, in een driehoek gevat. De bladeren spannen als een kroon boven twee eikels.
- N11. **Arnold Eloy** van Gent neemt o.a. een hoefijzer, gebonden aan St.-Elooi of Eloy, naar boven gericht om geluk op te vangen, tevens (vorm van) bootje of ark op de levenszee. Boven het hoefijzer het Egyptisch levens-teken. Het volledige exlibris bevat een tiental betekeniselementen.
- N12. **Jan van Es** uit Ronse stelt de belangstelling voor volksgebruiken in het Latijn: *Mores populi* (zeden van het volk). In de kruin van de *es*: *Primum vivere - deinde philosophari*. Eerst leven, daarna filosoferen. Onder de boom links eten en drinken en spelen, rechts *Historia* onder een *kasteel* met toren en gekanteelde poort. Rechts in de banderol M. (Arino) D.(e) V.(os).
- N13. E.H. **Robert Lagrain** uit Brugge ziet een korenhalm opschieten, tussen twee seizoenbeelden: het zaaien en de oogst. *Simile grano*.
- N14. **Goudhaan**, L1.
- N15. Haas. Zie B5 & B6.

(3) A1, C25 enz. verwijzen naar de nummering in vorige bijdragen. Zie voetnoot (1).

- N16. **Karel van Nyen van Beersel**, bestendig député van Antwerpen, met publicatie over de *gans* en *St.-Kornelius*, schouwt naar vele motieven: de zon boven de *beide*, zinspeling op de naam: *van Nyen = van de beide; zigzaglijnen* in de rand wijzen op de activiteit van de député, voor de *elektrifikatie* van de Kempen; in elke hoek een embleem voor een studieveld: het *wapen* van *St.-Lukas met gevleugelde ossekop* links boven; rechts een *perkamentrol met zegels* wijst op geschiedenis; links onderaan, de *gans* en rechts *St.-C.(ornelius)hoorn* wijzen op een publicatie; onderaan *wapen* van Beersel, de woonplaats: *twee beren* en het *zwaard*. Boven de beide en de zon de spreuk: IN ARDUIS CRESIT IN CLARITATE ARDET (groeien in last - glanzen in luister). André Vlaanderen 1943.
- N17. **Jan van der Hulst** van Aalst vindt een gemakkelijk beeld in een hulst met stekelpuntige blaren.
- N18. Het medaillon bovenaan bevat het portret en het beroep van **Stan Jena** van Leuven: *omroeper* (met de mikrofoon) bij de Leuvense radiocentrale. Centraal het *stadhuis* van Leuven, zijn woonplaats; onderaan het *stadswapen*, met het *devies*: Loven boven - altijd God loven. Links het *wapen* der stad *Jena*, naamverklaring, en bakermat van de familie Jena die tijdens de Lutheriaanse godsdienststrijd uitweek naar Friesland. Rechts gefingeerd schild: een *druiventros* symbolizeert het Brabants druivenland, geboortestreek van Stan Jena. Geboorteplaats St.-Joris-Weert, heeft St.-Joris met de draak als wapen; wegens te veel gelijkenis met dat van Jena krijgt een druiventros de voorrang. Rechts André Vlaanderen, links A.D. MCMXLV. Specialiteit: bedevaartvaantjes.
- N19. **Edouard de Keyser**, Parijs.
- N20. **Kits Nieuwenkamp**. Kits Henri Willem Marinus Jan Nieuwenkamp, uit Doorn, auteur o.a. van Encyclopedie van de Heraldiek, ziet voor- en familienaam weerspiegeld. (Afbeelding: Eigen Volk, Scheveningen, 1933, p. 108.)
- N21. **Pierre Kluyskens** te Gent, kunsthistoricus, huist als monnik in een kluis, een portaal van een kapel. In de vier hoeken gevleugelde figuren; boven een engel met nimbus en een gehoornde duiven; onderaan, links een gehoornde duivelin biedt een hart in beide handen; rechts een sater met een kruik en een pint schuimend bier. Op de kruik bij de monnik: Ep (Eeckhout Paul).
- N22. **Basiel de Craene**, Merendree 11.
- N23. Bij **Bert van Craenenbroeck** uit Edegem nemen twee *kraanvogels* (craenen) met hun lange poten plaats in een *ven* of moeras (*broek*).
- N24. **Elsa Courtoit** siert **Jan Lindemans** van Opwijk met een indrukwekkende *linde* en een *wapenschild*.
- N25. **Ben van der Schueren** laat een liefvallig *meisje* huppelen *over de weg* naar de *kerk* van *Godveerdegem*, om te wijzen op de *straat* waar **Renaat van der Linden** woont te Zottegem.
- N26a. **Antoon Vermeylen** herleidt de *stam* van de (*linde*)boom tot een *pen*; links een *hoeve*, naar de *naam van de moeder* Maria van *Nieuwenhove*; O.-L.Vr. als beeld van *volksdevotie*, een modern *bedevaartvaantje*.
- N26b. **Lucien Bogaert** verwerkt voor **Renaat van der Linden** uit Zottegem de twee familienamen (Diependaele) tot een dichtertlijk vlak: een *linde* diep in het dal, met een kapelletje aan de boomstam.

N12

N17

N18

N13

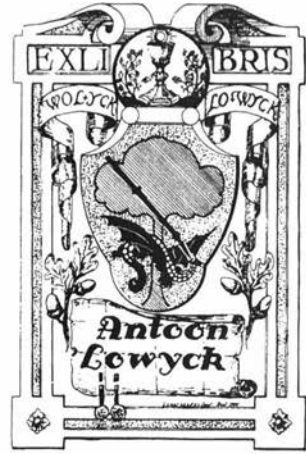
N21

N16

- N27. Een religieus kenmerk beheerst viermaal exlibris van E.H. Antoon Lowyck uit Brugge, 1) een landschap met een *zaaiër* bij een *kruislieve-beer*, *rietbalmen* vooraan, een stralende *zon* op de achtergrond. Werk van Setola; 2) een *kruis* met *druiven*, *korenbalmen*, een vage *toren* (St.-Baafskerk op St.-Andries); 3) een schild met een *eik* en een *stootwapen* met rechte kling die de kop van een *draak* treft. Daarboven de *leus*: WOL + YCK LO WYCK, als familiedevies: wel eik, duivel wijk. Daarboven in de balk, een cirkel met een *kelk* en een stralende *hostie*: links en rechts van het schild eikels en eikebladeren.
Onderaan: *Langenakers Gust. fecit 1944*.
4) *O.-L.-Vrouw van Wijnendaele* met een *kasteel* en *kerk* op de achtergrond; onder haar het minischild, zoals boven, een eik met een stootwapen en een draak. In een banderol rondom: EN ONZE LIEVE VROUWE DER GOUDE BRONNE BEZORG DEN ARMEN LANTSKNECHT EEN WARME ZONNE.
Rechts naast de kerk: O.L.V. v. WINENDAELE b.v.o.
Rechts onderaan: P.(ierre) V.(erbeke).
- N28. Jos Michiels - Debleekere M.H. zien hoe *Sint-Michael* de vleugels wijd openslaat en de gevleugelde draak verplet. Hij houdt het *schild* in de linkerhand. L. Vermeulen bezorgde het.
- N29. Guillaume Michiels, kunstschilder te Brugge, ziet zijn *naam* en *beroep* centraal: *Sint-Michael*, met vlammend zwaard in de rechterhand, in de linker een *schild* met *devies*: PRO ARTE (voor de kunst); links twee *bedevaartvaantjes* en handen met een *brandende kaars*; rechts een *zandloper*, tijd en vergankelijkheid, *tussen boeken*; onder de sint het *St.-Lukaswapen* met de gevleugelde *ossekop*; de os is het beeld van de evangelist Lukas; *b* van *libris* straalt als van gekroond Brugs initiaal. André Vlaanderen 1943.
- N30. Mispelon treedt te voorschijn met een mispel die tegelijk vrucht en boom kan zijn.
- N31. Jan Vercammen levert fijne elementen voor Leo Vermeulen uit Reet, de leuze: 't is met 't zeggen niet te doen; de *molen* van Heist-op-den-Berg, vertrekpunt van de familie Vermeulen, *St.-Elooi* met de *St.-Pauluskerk* van Antwerpen, Leo is er lid van het broederschap; *pijp* en *tabak*, dé hobby. Als Leo niet rookt, vragen de vrienden of hij ziek is! De *zon* bij de molenkap, basis van optimisme. Naast de naamverklaring straalt er de hobby en een religieuze faktor.
- N32. J.J. van Oss uit Druten laat tweemaal een os in zijn exlibris opdagen, een keer in een heraldisch kader, een tweede maal op de achtergrond, waar de *tafel* met *fles* en *glas* en brandende *kaars* (immer het licht) de voorgrond bepaalt.
- N33. Hervé Stalpaert, Brugge. Zie C24, O.V.Z. '85, 193.
- N34. Een *zeilboot* zwiëpt op de baren. De storm 'raast'. Een soort *Grieks kruis* op een zeil. Portret van *Petrus* (?), kerkpatroon van Oedelem. Tekst: Ex bibliotheca - Revmi (reverendissimi) domni (domini) Josephi R A E S. *Raes maer, sturrem, ic betrou!* ns. Pastoor Jozef Raes woonde in Oedelem.
- N35. De zinspreuk bovenaan bevat de initialen van de eigenaar: Alteyt Intens Soeckende = A.J. Schutijser die het exlibris zelf ontwerpt en uitvoert. De boom vertolkt de hobby: genealogie, de lantaarn het verhoopte licht bij de last voor opzoekingen; het hek: de familienaam, schutten van vee. De kerk bevat de tweede hobby: kerkgeschiedenis van Vlissingen, de

EX LIBRIS

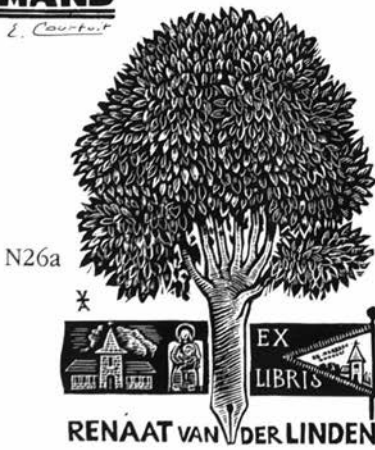
N27

N24

N28

N26a

N26b

N29

geboorteplaats; uit die belangstelling stamt de verering van Maria, de M daarboven. De kleuren geel-zwart verwijzen naar de afkomst: het Meetjesland in Vlaanderen. (Ons Meetjesland 18, 1985, p. 118).

- N36. Isidoor Teirlinck (1851-1934), afkomstig van Zegelsem, ziet de *teerling als steen en metselwerk onder de molen*. Een rijm verklaart het:
Met de winden draei ic
Met de seijlen swaei ic
Op den teirlinck stae ic
- N37. Stefaan Top, Herent, H1.
- N38. Huylebroeck - De Zitter F5.
- N39. Jos van de Vijver ziet een zeilboot op de vijver tussen zijn huis en de stad Antwerpen met haar hoge torens. Op de achtergrond zeeboten. Vooraan gezellige huiselijkheid, met een open haard en een schoorsteen met een crucifix; op de rand vooraan aambeeld en hamer.
- N40. de Vos - van Gerven, A18.
- N41. Joris van de Walle, Lichtervelde. Zie blz. 238-39.
- N42. Dr. L.J. Vandewiele uit Destelbergen ziet zijn naam in een *wiel* glanzen, met een zicht op *drie torens van Gent*, een vaas d.w.z. een *bokspot* wijst op *publikaties* i.v.m. farmaciegeschiedenis. Jos van den Abeele van Edelaere etste het exlibris.
- N43. Radikaal klinkt de roep *Dit is 't myne* van Lodewyk De Wolf. Een *wolf* is een *boek* aan 't verscheuren. Op de achtergrond een landschap en bovenaan rechts drie torens van *Brugge*, en de Vlaamse *leeuw* in het schild. J.(ules) F.(onteyne).

Biezondere aandacht vraagt het feit dat heem- en volkskundigen over meer dan één exlibris beschikken. René Duyck van Brugge telt er vijf, o.a. twee met religieuze inslag en twee met dieren. Ook zijn naam speelt een rol. Dit brengt met zich mee dat we dusdanig geval onder meer dan één rubriek (kunnen) onderbrengen.

(vervolgt)

Renaat van der Linden en Albert D' Hoker

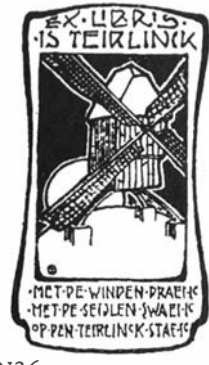

N30

N35

N36

N31

N39

N34

N33

N42

RTBF. Internationale filmuitwisseling in het jaar van het leefmilieu.

Regionale bijdragen: de boom.

Alexandre Keresztessy, producer bij de RTBF (Radio-Télévision de la Communauté française), lid van de Koninklijke Commissie voor Volkskunde, Waalse sectie, verzamelde op 3 en 4 juli 1986, in samenwerking met de Commissie van de Europese Gemeenschap - Algemene Directie voor Informatie, RTBF en Centre du Film Ethnographique Wallonie-Bruxelles, de afgevaardigden van tien televisienetten die negen landen vertegenwoordigen, evenals wetenschappelijke adviseurs, in de lokalen van de RTBF. De boven genoemde producer en Vinciane Vander Elst zorgden voor de koördinatie.

Het doel bestond erin aspecten van de Europese cultuur vast te leggen, het cultuur- en erfgoed van de onderscheiden regio's te valoriseren en in een gunstig klimaat produkties van de televisienetten uit te wisselen, in het vooruitzicht van het Europees jaar van het Leefmilieu maart '87 - maart '88.

Het thema *De verhouding mens en plantenwereld* wensten enkele deelnemers te verruimen tot *De verhouding mens en natuur*. Anderen suggereerden het te herleiden tot *De verhouding mens en boom*, op velerlei gebied. Tijdens de tweede dag luidde het besluit als belangrijkste thema voorop te stellen *De verhouding mens en boom*. Elk televisienet zal, na wetenschappelijk onderzoek, een oorspronkelijke film leveren in verband met het volksleven. De vertegenwoordigers gingen akkoord om het aangehaalde thema uit te werken in een reeks Patrimoine d'Europe - Mémoires régionales Europees Kultuurgoed - Regionale Bijdragen. Elke film zou ongeveer vijftien minuten bedragen.

Elk deelnemend televisienet draagt bij tot de totstandkoming van de reeks, door zijn film volwaardig ter beschikking te stellen van de andere leden, in ruil voor hun produktie. Er ontstaan en bestaan alleen kosten voor de eigen film. De film(s) en videoband(en) bevat(ten) zo weinig mogelijk commentaar. Elke tekst wordt schriftelijk vastgelegd en medegedeeld.

Door dit initiatief en op deze basis kan menig televisienet in ons werelddeel op een vrij goedkope wijze het cultuur- en erfgoed uit andere gewesten ontvangen en opvangen, in een vorm van onmiddellijk ver reiken en verrijken.

Voor de BRT treedt de producer Herman Schurmans op.

Intussen heeft Alexandre Keresztessy van een achttal landen een voorstel van mede- en samenwerking ontvangen. Hierbij de voorstellen.

Frankrijk F.R. 3 Nancy De ballade van de sotre (luttin)

Om binnen te dringen in de symbolische waarde van de boom stelt het scenario een boom voor, heilig, irrationeel, symbolisch, waardoor zich het primitief religieus gevoel van de mens uit, met het inzicht in verkorte vorm de ontwikkeling van het heilige in de menselijke geest voor te stellen. Mytische en mytologische funkties treden aan: de boom als ladder van Jakob, als axis mundi, als bindteken van de kosmos, als gewijde mijlpaal van tijd en ruimte, de vuurboom, de maretak, de boom van de Mazeux, van Beaumay, de stamboom, de vrijheids- en kerstboom, de boom van de erfzonde. Raak- en haakpunten van een twaalfstal symbolen bieden een overzicht van de duizendjarige invloed van het leefmilieu op de mens.

Bulgarije Sofia De levensboom

1. Zoals het levend water. Gewoonten die gezondheid en vruchtbaarheid verzekeren, o.a. karnavalspelen, de koukeri en sourvokari met de wensen voor geluk en gezondheid. De spelen te Guerguiovden op St.-Jan zijn vertegenwoordigd. Ze monden uit in een symbolisch huwelijk van Leven en Vruchtbaarheid.

2. De sprookjes en het beeldhouwwerk. Sprookjes treft u aan op houten planken, die een geschiedenis van herders en heren voorstellen. De werken vertolken het verlangen naar welvaart en het beheersen van het onbekende. De kop van een ram, de staart van een slang, een menselijk gelaat, om het even welk beeld krijgt een karakteristieke voorstelling.

In de weergave van de realiteit voelt u tevens het verlangen om het onbekende te beheersen, de geheimzinnige kanten van de ziel te zien. De film toont naamloze werken, evenzeer als prestaties van gekende beeldhouwers als Angel Stefanov, Peter Kouchlev, Anton Bontchev.

3. Zwart en wit. Een balladefilm toont vormen van mytologisch geloof, in een streven om de filosofie van goed en kwaad, wit en zwart, het edele en het gemene te ontleden.

Spelen worden voorgesteld om Bulgaarse muziekinstrumenten aan te wijzen, de kledij van regionale en nationale aard te tonen, in contrasten en overeenkomsten.

Groot-Brittannië Wales 4 Cymru De boom verbergt het woud.

Bomen en water zijn typisch voor het Land van Wales en vormen een bron van rijkdom. Het planten van naaldbomen roept uiterst sterke gevoelens op in het gemoed van de bewoners. De sfeervolle film levert getuigenissen van lieden die hartstochtelijk aan de bomen gehecht en verknocht zijn. Beelden van bossen en landschappen, van ontgonnen en uitgedroogde gebieden wisselen de getuigenissen af. De wouden met de altijd groene bomen verstrekken inspiratie voor menig dichter en roepen allerlei commentaar wakker.

Hongarije Budapest In het Land van Ormansag Meesters van het Hout

In de film In het Land... biedt het hout karakteristiek materiaal voor de bouw, voor gebruiksvoorwerpen in het dagelijks bestaan.

De film Meesters... wijdt aandacht aan oude ambachten, beeldhouwers, makers van troggen, kuipers, schrijnwerkers en timmerlieden. Ook de mandenmaker en zijn vrouw tonen het verloop van de fabricatie.

Italië Trento De olijfboom en de berg De pijnboom van Grauno

De film olijfboom... brengt ons naar het hoogstgelegen gehucht in de Dolomieten, naar Verra. Op het einde van april doet er zich een specifiek gebeuren voor: het bereiden van de velden, waar de olijftak een symbolische en rituele rol vervult.

De pijnboom speelt een bijzondere rol voor dienstplichtigen... Tijdens de nacht van het Driekoningenfeest binden ze takken van een pijnboom, als symbool voor de aanvang van het karnaval, aan de vier fontein in het dorp. Op Vastenavond is de hele gemeenschap betrokken bij het aanslepen, de doop, het planten, neerhalen en verbranden van een indrukwekkende pijnboom.

Noorwegen Oslo De linde & balladen De es De lijsterbes

De linde komt weinig voor in Noorwegen en toch zinspelen talrijke balladen op hem, in zijn symbolische band van leven en liefde.

De es treedt in de Noorse mytologie op als Yggdrasil, de levens- en wereldboom.

Menig volksverhaal vermeldt de lijsterbes. Vóór de kerstboom zijn intrede deed, stond de lijsterbes opgesteld in de woonkamer om de toekomst te voorspellen. Talrijke taboes zijn aan de boom gesnoerd. Soms mag een vakman dit hout niet gebruiken.

Spanje Sevilla De boom met en rond specifieke aspecten. De boom...

en religieuze gebouwen in Andalusië / ...en de gitaar van Flamendo / ...de klaphoutjes of danskleppers / ...en de religieuze verschijningen / De grootste pijnboom op de wereld.

België RTBF Brussel Tussen koer en tuin Nagels in, linten aan bomen

De film Tussen koer en tuin... ziet de ruimte van de tuin, als overgang tussen de inwendige geborgenheid van een woning en het openbaar domein van het dorp. Deze ruimte omvat een terrein vol voordelen en voorrechten om de wijze te begrijpen, waarop zich een net van sociale relaties tussen buurtbewoners ontwikkelt. Op deze ruimte ontplooit zich een eeuwenoude verhouding tussen mens en grond. Het toeval speelt geen rol. Het oog koestert er elke plant in groei en bloei. Gebaren en woorden zijn gemeten en geweten in een traditioneel dagelijks kennen en keuren van het onmiddellijk kader.

Nagels en linten... In Henegouwen tref je twee plaatsen aan, een boom met nagels in, en een kapel waar linten aan de bomen hangen. Het therapeutisch teken bestaat erin de ziekte aan een boom vast te nagelen, of de linten die een ziek lichaamsdeel hebben aangeraakt, bij de kapel te hangen. Deze twee (voor)beelden laten de overeenkomst zien, onder een verschillend aspect, tussen niet-kristen en kristen opvattingen.

België Brussel BRT

De heer Schurmans overweegt de mogelijkheid om het feest van de Meiboom in Brussel, op negen augustus, als een hoogtepunt in het volkse leven (dat met uitsterven bedreigd is, of zo ver is?) van een grootstad weer te geven. De Meiboom blijft een bron van rivaliteit tussen twee Brabantse steden: Leuven en Brussel.

Renaat van der Linden

ZOEKEN EN ZANTEN

Uit de "Gazette van Gend" (nr. 1265 van 1 mei 1806)

CHARADE (VOOR BOLSPELERS)

Mijn eerst is eenen drank en ook een plant verheven,
T'America bekend, maer meest in Asia;
Deës drank word uyt mijn laest nae uwen mond gedreven,
Want 't is een meubel-stuk, hier en in Africa;
Mijn g'heel is in gebruyk bij vorsten en prelaeten,
Bij arm en bij rijk, in alle slach van straeten;
't word bij veel gilde-broërs (te Gend wel zonderling)
Gewonnen met de boll' of met den teireling.

Oplossing: 'rod-əq1 əp

P. Huys

HESTERS Paul

De klompenmakerij. Sociale en economische geschiedenis van de klompenmakerij in het noorden van Oost-Vlaanderen.

Ten geleide door Robert Ruys.

Lokeren, Heemkundige Kring Oud-Wachtebeke / P.V.B.A. M. Oelbrandt - Drukkerij Rinda, 1986, 332 blz., ill. (595 BF).

Op bladzijde 18 van dit rijk gedocumenteerde boek staat dat de klomp het armen-schoeisel was. Het is een wat overtrokken stelling en wellicht ook niet zo absoluut bedoeld. De klomp past weliswaar om zijn gebruiksnut bij bepaalde beroepen zoals ondermeer landarbeiders, vissers, wegeaanleggers, soldaten, boerinnen, enz. en korrespondeert daarbij met bepaalde inkomensgroepen, maar dit gegeven mag niet blind maken voor het feit dat ook hierin sociale verschillen soms erg duidelijk op de voorgrond treden: mooi versierde klompen kunnen getuigen van een zekere welstand, evenals het aantal klompen, het model, enz. Klompen beschermen zowel tegen vochtigheid en koude als tegen overdreven warmte en waren dus in vele omstandigheden gewoon het 'beste' schoeisel.

De voorloper van de klomp is een soort sandaal met houten zool en leren band: de patijn of trip. Deze is omstreeks 1350 in Noord-Frankrijk bekend al hoeden we er ons best voor daar de oorsprong te situeren; de houten sandaal is immers geen Europese exclusiviteit: in het 13de-eeuwse China droeg men al houten sandalen! De evolutie tot de gewone holle klomp is misschien wél een West-Europese evolutie of 'vondst'; dit kan boeiend vorsingswerk worden! In Brugge ca. 1480, op schilderijen van Jeroen Bosch en van Pieter Breughel de Oude (1e helft 16de eeuw) zijn reeds holle klompen te zien. Over dit alles en over de verspreiding van de klomp over Europa handelt het derde hoofdstuk.

In hoofdstuk 4 volgt de evolutie van de klomp in België: spreiding der klompenmakers, verkoopoverzichten, de blokmakersbeweging, de bonden uit onze gewesten. Leerrijk is hierbij de weergave van de standregelen van het eerste blokmakerssyndicaat de *Blokmakersbond der Gentsche Gewesten*, van de S.M. *De Vlaamsche Blokmakers* (1918), alsook van de *"Klompenmakersbond van Waes"* (1935). Een overzicht van het vakschoolonderwijs voor klompenmakers in België en een korte geschiedenis (1900-1960) van de belangrijke klompenmakersfamilie Laureys uit De Klinge ronden dit hoofdstuk af.

Hiermee is schijnbaar het historisch gedeelte van het boek afgesloten (op het einde van het boek komen nog blokmakersfamilies aan bod) en neemt de auteur ons mee in het bedrijf zelf:

- welk soort hout gebruiken, hoe en wanneer de bomen vellen, het transport van de bomen (vooral door middel van de mallejan) (hfdst. 5);
- het handgereedschap voor het maken van klompen (hfdst. 6);
- het maken van de klomp met de hand (hfdst. 7).

Deze hoofdstukken (blz. 111-120) behoren tot het beste gedeelte van het boek en verraden de grote vertrouwdheid van de auteur met het ambacht. Waarom daarna het overzicht van de maten van de klompen in een minuskuul hoofdstukje is ondergebracht is ons echter een raadsel.

Hoofdstuk 9 behandelt de mechanisatie in de klompenmakerij en toont talrijke klompenmakersadvertenties. Volgen nog:

- klompenbeurzen (hfdst. 10)
- drie generaties blokmakers Borgt uit Koewacht (hfdst. 11)
- de blokmakers te Wachtebeke (hfdst. 12)
- een overzicht van faktuurhoofdingen van blokmakers en toeleveringsbedrijven (hfdst. 13)
- een literaire verkenning van Nederlandse spreekwoorden, spreuken en zegswijzen aangaande de klomp (hfdst. 14).

Een nuttige bibliografie (62 nrs.), de vragenlijst over de klompenmaker opgesteld door de redactie van het Woordenboek van de Vlaamse Dialekten (R.U.G.) en een overzicht van de herkomst der illustraties sluiten als 'wetenschappelijk apparaat' dit boek dat, met wat concrete professionele steun, een standaardwerk over het klompenmakersambacht zou kunnen geworden zijn.

Wat nu stoort in dit boek is de soms moeilijke, niet logische onderverdeling van en binnen de hoofdstukken; dit geldt vooral het 'historisch gedeelte'. Tussentitels, steeds in dezelfde majuskelleter, laten een nieuw onderwerp of aspect vermoeden maar blijken naderhand enkel

als aksentuering te fungeren. En waarom niet alle economische gegevens systematisch samengebracht in één hoofdstuk? Nu liggen deze zowat her en der in het boek gespreid. Dit en nog andere onvolkomenheden zoals het soms slordige taalgebruik schept verwarring en had vermeden kunnen worden door een meer zorgvuldige lay-out, structurering en nalezing.

Het werk bevat overigens een schat aan gegevens en is daarom zeker een 'must' voor musea, heemkringen en al wie zich voor ambachten en materiële volkskul-

tuur interesseert. De talrijke illustraties en vooral de zeer gedegen tekeningen van het gereedschap maken van het boek evenzeer een kijkboek.

Lovenswaardig is dat de auteur het plan koestert nog zaak-, plaats- en persoonsnamenindexen als losse katern te publiceren en aan de intekenaren te bezorgen. Momenteel werkt de auteur ook aan de uitbouw van een boeiend klompenmakersmuseum: we wensen hem daarbij alle steun en sukses toe!

A. Eloy

OPENBAAR KUNSTBEZIT IN VLAANDEREN

Gent, Trommelstraat 1 (091/23.82.39). Abonn. 600 BF/jaar.

Deze vertrouwde naam in de Vlaamse kulturele wereld brengt reeds 24 jaargangen lang informatie over kunst uit musea en openbare verzamelingen: op dat vlak alleen reeds is dit tijdschrift een ware Vlaamse kunstenencyclopedie. Sinds 1976 wordt gewerkt met thema-nummers en het pleit voor de huidige redactieploeg dat de aksenten wel eens ruimer gelegd worden. Met het nummer *Meubelobjectkunst: een meubel apart* (1986, 3) en vooral met *De mythologie van het alledaagse. Assemblage in België* (1986, 1) bewijst Openbaar Kunstbezit niet alleen een informatief, populair-wetenschappelijk kunsthistorisch tijdschrift te zijn, maar ook soms trendsettend essayistisch werk te leveren. Met het recente nummer *Over ruïnes en monumenten* (1986, 4) wordt de link gelegd met monumentenzorg en zelfs industriële archeologie. Wat is een monument? Wat houdt monumentenzorg in? Is monumentenzorg wel nuttig voor de gemeenschap? Hoe gebeurt de klassering? Hoe de restauratie? Een resem konkrete gevallen, gekozen uit verschillende periodes, types en regio's (o.a. de Rupelstreek, de vlasstreek) verduidelijken de problematiek. Zo komt voor Gent het Caermersklooster en de Patershol-wijk aan bod. De beeldhouwde balkkoppen (zie foto) van de nu gerestaureerde infirmerie van het klooster en waarin nu Openbaar Kunstbezit is gehuisvest, tonen ons niet alleen prachtig houtsnijwerk maar illustreren ook de 17de-eeuwse mentaliteit en volkse artistieke vrijheid. Het ontlokt de bedenking

dat gevelbeeldkunst (losstaande beelden in nissen, beeldhouwwerk in vensterbogen of aan dakranden) zeker een waardevol temanummer zou kunnen worden of als onderwerp voor skripties zou kunnen dienen. Het personenregister voor Openbaar Kunstbezit 1985-86 mag zeker niet onvermeld blijven en in 1987 komen volgende thema's aan bod: *de kunstenaar en zijn atelier / visuele poëzie en poëtische schilderkunst / Europalia '87 Oostenrijk / de architectuur van het interbellum*.

De abonneuten worden bij ieder nummer bovendien verwent met een zeer verzorgd en door publiciteit ondersteund "Bijvoegsel" waarin de kunstactualiteit (tentoonstellingsagenda, boekbesprekingen, museumnieuws) kleurrijk wordt gepresenteerd.

A. Eloy

RENAAT VAN DER LINDEN. *BEDEVAARTVAANTJES.*
VOLKSDEVOTIE ROND 200 HEILIGEN OP 1000 VAANTJES.

Brugge, 1986, 304 blz., 540 ill.

Bedevaartvaantjes bestaan tussen 1500 en 1510 op vier plaatsen voor vier verschillende heiligen: te Evergem voor Kristofel, te Gistel voor Godelieve, te Lede voor Onze-Lieve-Vrouw en te Dudzele voor Leonardus, telkens in Oost- en West-Vlaanderen. Een samenloop van omstandigheden, ja dan neen?

Te Lede bestaan er ongeveer 100.000 van 1500 tot 1590 volgens gegevens in de kerkekeningen. Geen daarvan is bewaard. Haast elk jaar vermeldt de rekening er duizend tot vijftienhonderd. Is geen vaantje uit de zestiende eeuw bewaard? Wie schat de waarde van de verloren prenten?

De vierkleurige stofwikkels van dit eigenaardig boek toont een weinig bekend werk: *Terugkeer van de Bedevaart* van Pieter Aertsen (Amsterdam 1507-1555). De kunstenaar vertoefde te Antwerpen van omstreeks 1535 tot 1555. Het werk toont op de achtergrond een processie van Sint-Antonius-abt met schutters, dansende en vrijende koppels op de voorgrond en tien vaantjes, zowel op het hoofddeksel, in de hand als op de grond bij de kleren van schutters. Op een vaantje ervan bemerk je duidelijk de T, hét kenteken van Sint-Antonius-abt. Levert het doek de voorstelling van vaantjes uit het midden van de 16e eeuw die we alleen door de archieven kennen?

Heiligen met en zonder altaar... bewijst als titel dat de auteur het onderwerp vaak op originele wijze belicht: heiligen zonder altaar. Het klinkt onwaarschijnlijk, maar geeft vaak het beeld op de vaantjes weer: buiten een kerk, zonder een altaar.

Ongewone (onder)titels tref je meer aan in de Inleiding van ca. 30 blz., zo *militair, dorpsheren en arbeiders... Verhouding rechthoekige prent en driehoekig vaantje... Initiatiefnemer en oplage... Plagiaat en passe-partout*. Het gaat er om heel andere zaken dan om volksdevotie. Nadruk krijgt het onderscheid tussen voorstellingen (met gebouwen en panorama, voertuigen en legenden) en teksten (aanroepingen, aanraken, twee- en meertaligheid, rijmlust).

Renaat van der Linden kent de regelmaat van het werk: in 1958 *Bedevaartvaantjes in Oost-Vlaanderen. Legendes, Ikonografie en Volksgebruiken*, in 1966 volgt *Bolspel in Vlaanderen, Vroeger en nu*, in 1972 *Ikonografie van Sint-Niklaas in*

Vlaanderen. Telkens is hij 'zelfuitgever'. Ter perse ligt *Reuzen in Vlaanderen*, uitgave van Vlaams Boekenfonds, Aartselaar. Thans heeft hij het gebied Vlaanderen overschreden om het zuiden van Nederland, West-Duitsland, Noord-Frankrijk, en even Italië en Spanje erbij te betrekken, zo langs Padre Pio en Franciskus van Assisi, Jacob van Compostella, Carolus Magnus, Helena in Trier. Het heilig Bloed in Boksmeer en Bokstel bieden een verrassend hoofdstuk, het heilig Bloed langs verscheidene drijfveren bij de priesters.

Naast de uitstraling in de ruimte treedt de rangschikking van de vaantjes aan per sint, waar dit tot op heden per plaats geschiedt. De heilige treedt veelvoudig op, in opeenvolgende beelden en met een kans op niet voorziene vergelijking. Bv. Geertrui staat in Zandvliet buiten de dorpskom, aanschouwt te Vorst driemaal de duivel en let in Wetteren vooral op de bedevaarders. Driemaal een zelfde heilige in een ander perspectief. Hetzelfde geschiedt met Jan-Baptista te Averbode en Hemelverdegem, Eremo en Kachtem, enz. Een vraagteken blijft hangen rond uitzonderingsgevallen zoals Johannes Nepomucenus te Pollare.

Het boek brengt een unieke weergave van bedevaartvaantjes uit private en openbare verzamelingen. Van ruim 200 heiligen, alfabetisch gerangschikt, beschrijft de auteur het leven, de legenden en de attributen waarmee ze meestal worden afgebeeld, alsook de plaatsen waaraan de vaantjes verbonden zijn. Als toemaat twee bedevaartvaantjes: 1) vierkleurenvaantje van P.B. Bouttats, 18e eeuw, H. Kruis te Hoboken en 2) St.-Gudula te Mortsel-Aalst van Jef Dhaese dat voor het eerst zal verspreid worden in 1987. Aldus reikt deze uitgave nog verder dan de aktualiteit.

In een studie van dergelijke omvang treft men vaak een verrassend element: een Lidwinadag te Tilburg, vijfmaal een groots vaantje van Carolus Magnus. Aken vereert hem als een heilige. Dit Duits vaantje toont de lendendoek van Kristus, een kled van Maria, enz. Sint-Kornelius in Kornelimünster pronkt met zijn hoorn; in Lier stellen we het opwegen vast, een vrouw die haar gewicht in graan offert. De missionarissen van Steyl tonen een type met Duitse tekst, een portret van hun stichter Arnold Janssen die wegens

de Kulturkampf uitweek naar Nederland (+ 1907), en Franciskus Xaverius. Zo krijg je dit type én bij Arnold Jansen, en bij Xaverius. Helena toont u in de ware zin van het woord de heilige rok van Trier. Voor de ontwikkeling van de volksdevotie en de eigentijdse nood komen we terecht bij Kristoffel. Emile van Heurck beschikt voor zijn standaardwerk in '22 over vijfhonderd vaantjes; geen enkel van Kristoffel. Dit werd biedt meer dan zestig illustraties voor een 80-tal bedevaartoornden van deze sint. Enig in verscheidenheid en opsomming. Geen uit het buitenland. Intussen wel Padre Pio en Franciskus van Assisi uit Italië, Jakobus uit Burgos, Hoeke, Ieper en Santiago. Verwacht je een Job in Aalst, Brussel, Herentals, Heule, Uitkerke, Ukkel en Wezemaal? Een Druon óf Drogo(n) ontmoet je 100 jaar geleden in Sebourg-Valenciennes en in '84 in Bellingen-Pepingen. Eenvoudig is dat allemaal niet, een in rijke gelederen voorbijtrekken van ruim tweehonderd heiligen. Daarnaast een register van duizend tweehonderd vijftig vaantjes. Het woord "register" en de titel "proeve van register" verklaart de opvatting van de vorser. Een katalogus is een lijst, gewoonlijk in een stelselmatige orde, kant en klaar. Een register is een 'voortdurend bijgehouden reeks aantekeningen', waarbij bestendig aan een nieuwe en verse aanbreng (of inbreng) mogelijk is. Er bestaat geen garantie voor volledigheid. Die lastpost treedt voor de eerste maal vooraan op, met het zoeken naar de bepaling (overgelaten aan de lezer(es), na behandeling van voorstellingen en teksten.) In sommige boeken treft u een ongewone verantwoording in een ruime zin, ten eerste door het Voorwoord, en tot slot in het Nawoord. Komt het Voorwoord tot stand, na het eerste samenbrengen van de vele gegevens? En het Nawoord, na het lezen en herlezen van het gehele werk, zodat een nieuwe visie kan ontstaan? De Inleiding ziet voor de eerste maal het vraagstuk van de initiatiefnemer, tekenaar en drukker en verspreider. De Brusselse drukker-uitgever Ed. Hoyaux, verantwoordelijk voor honderden vaantjes en hun verspreiding, voor de verspreiding in de vreemde, voor de vele wisselende vormen in de gelijkbenige driehoek, komt beslist voor de eerste keer in een volkskundige publikatie. Deze man luidt een keerpunt in, samen met zijn zoon Emile Hoyaux. Een omzendbrief van deze laatste, en een prijsopgave van 1951 lezen we. Een omzendbrief van Bernard Janssens, kunst schilder uit Lier, en een omzendbrief van

De Vaantjesboer uit Leuven, leveren een onvermoede kijk op initiatiefnemers en de verspreiding. Maar het biedt zo weinig materiaal voor een register van meer dan duizend exemplaren. (Voor 1988 is deel II aangekondigd *Mariale Bedevaartvaantjes*, een reeks van zes- tot zeshonderd) Zo begrijpen we, dat in de Slotbeschouwingen punten van de Inleiding hernoemen worden: streven naar volledigheid, o.a. in het besef dat een drukker ontwerpen van vaantjes voorlegt, maar dat ze in geen enkele verzameling berusten. Onbestelde en onbekende vaantjes blijven een probleem, ook de rangschikking per heilige. De vaantjes van Asse en Galmaarden verstrekken een voorbeeld: (blz. 274 e.v.) waar horen ze thuis? Bij het onderdeel Kruis, of Hostiewonder, of Paulus?

Autenticiteit boeit immer. Bestaat die voor vaantjes? Waarom niet? De rubriek portretten toont het aan, met het portret o.a. van de herder Frans Berkens, en van de Heer van Gistel. (blz. 270)

Deze publikatie is een oud en een nieuw boek, oud door een kijk op vijf eeuwen, nieuw door een Blitzbesuch aan bedevaartoornden in vreemde landen, en door de luisterrijke illustratie, vijf- tot zeshonderd, waarvan er meer dan honderd de bladbreedte beslaan. Auteur, uitgever en drukker verdienen onze bijzondere dank en felicitaties.

M. BROECKHOVE

Vic DE DONDER.

KOM EENS NAAR MIJN KAMER. Een halve eeuw collegeleven in Vlaanderen.

Elsevier, Brussel/Amsterdam, 187, ill. Reeks Waar is de tijd.

Het gebeurt zelden, dat een boek een gebiedende zin als titel meekrijgt. Niettemin geldt die als een uiterst geschikt opschrift. Elkeen die als intern enkele jaren op een kollege heeft doorgebracht, herinnert zich die zin. Een uitnodiging? Zeker niet. Een bevel. Alleszins. Een waarschuwing met alle geheimzinnigheid. Straks of op die avond geef ik je wel op je donder.

Collegejaren. In menig roman zijn ze even of in langer tempo ingeschakeld. Bij vele samenkomsten van oud-leerlingen worden er anekdoten opgehaald. Een fijne tijd, voor de enen. Gevangenis voor de anderen. Wisselende reactie.

Vic De Donder, filosoof somwijlen journalist bij de krant De Standaard, tevoren radiojournalist, redaktiesekretaris van de BRT, start met deze publikatie in een reeks waar heimwee en weemoed in bloeit en gloeit: Waar is de tijd? De uitgeverij Elsevier verloochent de retrospectieve beschouwingen en belevenissen niet. Voer voor heem- en volkskundigen? Dat kan. Maar elke lezer grijpt er gretig naar. Als eerste nummer reeds een voltreffer, de vlucht van een hoofd- ofte hoofvogel.

Autenticiteit is immer gegeerd bij een studie, zeker voor het geval van het volksleven. Vijftig procent van het boek geldt als een pure autobiografie, een bekennen met de glans en gloed van de ervaring. Geen ontlenen uit de tweede bron. Bij het slot van het boek krijg je bijna drie bladzijden Bibliografie. De andere helft van de publikatie stamt uit geschreven bronnen. Welke gegevens stammen uit het eigen beleven en welke uit lektuur? Dat heeft minder belang en valt lastig te achterhalen.

Het blijft een waagstuk voor een auteur "een halve eeuw" in de titel van een publikatie in te sluiten. Die periode duurt lang in een mensenleven. Hoeveel generaties komen hier aan bod? De auteur neemt als startdatum 20 augustus 1930, omdat op die dag een circulaire van kardinaal Van Roey seint, dat alle vakken, bij wijze van proef, behalve Frans en Latijn, in het Nederlands zouden worden gegeven. De weg van de vernederlandsing ijk mijlpalen.

Na het probleem Frans en Vlaams, Vlamingen en Walen behandeld te hebben in het St.-Hubertuskollege te Neerpelt en het Kollege van het Eucharistisch Hart in Essen speurt de auteur in een wijde boog naar de vraag: Wat is een kollege? 'Het boek is geen geschiedenis van het kollegeleven', stipt hij aan. Maar het wordt een enig en schitterend sfeerbeeld, met getuigenissen, immer in originele vorm, gevonden in boeken, al dan niet gepubliceerde 'herinneringen', in gesprekken en interviews.

Vic De Donder heeft zijn gegevens in veertien hoofdstukken ondergebracht, die telkens ongeveer veertien bladzijden tellen. Echt toeval? Of de weerspiegeling van een systematische geest? Hoofdstuk *Snuffelen in gangen en klassen* tekent wellicht het kollege duidelijkst, in zijn overeenkomst met een gevangenis, langs de imposante poort, de wisselende ruimten en kamers, de speelplaats als navel, de bel met een mateloze schakering van klanken, de falanks van gebouwen rond de speelplaats, de gangen en trappen, de klassen, de ruime studiezaal, de winkeltjes waar boeken en schriften, soms sigaretten en lekkernijen te koop waren. Weinig of geen romanschrijvers hebben op dergelijke wijze een gebouw ontleed, van binnen en van buiten, van boven en onder, met geuren en kleuren, sfeer en zeer, met de gang van de seizoenen. Na het betasten van gevels en muren, wanden en ingewanden van indrukwekkende gebouwen, volgt een even wisselend défilé van de overheid in alle gradaties en graden, met een rijke keuze van karakters, de autodidakten die oud en nieuw geestdriftig snoerden en uitstekend hun vak overbrachten, die dag bij dag, en jaar na jaar door zelfstudie hun taak beleefden, met vele gaven en volle overgave. Als contrast staan er de diktators van en met het handboek, de leraars zonder gezag, voor wie het leven haast een hel was. Superiors, surveillanten en... daktylo's paraderen evenzeer met een hun soms legendarisch gezag, met de maat van hun feest, het speciaal ras van de surveillanten, de alomtegenwoordigen in de rang, de studie- en slaapzaal, de refter en de kapel, met de bewaking ook buiten het kollege.

Na dit défilé van hoogstaande, dynamische, weet- en leergierige, persoonlijkheden en sukkelende en gehate lieden, lees je het portret van de leerling, even uitvoerig en uitgebreid, vanaf de melkkuil in de Zesde tot de man in de hoge Retorika, met de vormen van dialect, de spitsvondige lijst van bijnamen voor leraars, verbasteren en vervormen van voornamen. De oorsprong en klassifikatie van de bijnamen is fijnzinnig. De neiging om samen te klitten, jongens uit dezelfde klas, straat, jeugdvereniging, leidde tot de vorming van een kompagne. Daar was ook een naamgeving mede gemoeid: de Koeien, de Kezen, de Keutels, de Profeten, de Schapekoppen, enz. (blz. 74-75)

Het religieuze krijgt heel wat aandacht in enkele hoofdstukken. Het lag voor de hand: de priester-leraar, elke ochtend in de mis, op zondag tweemaal. Tot circa dertig vatte bijna de helft van de afgestudeerden priesterstudies aan. Het spreekt haast vanzelf, dat kleinseminaries als 'pastoorfabriekskes' werden bestempeld. Onverwachte aspecten komen te voorschijn:

zo een fanfare in het kollege, en het tijdschrift. 'Je behoorde tot een afgebakende, duidelijk gestructureerde en stijlvolle groep. De kolleges boden een totaalpakket aan waarin zowel de intellectuele vorming zat als het zedelijke, het godsdienstige, de ontspanning. Dat is nu allemaal versnipperd. In een onderwijsinstelling is geen organisch verband meer.'

Voor sommigen was het een vreselijke tijd. Maar de grote meerderheid is positief, verklaart de auteur. Ze bemerken, dat ze van die tijd veel meegedragen hebben.

Nummer één van de Nieuwe Reeks tekent personen, gebouwen, sfeer en beeld, die voorgoed verdwenen. Dit boek heeft die toestanden en lieden, knap en knusjes, stoer en stout vastgelegd.

Renaat van der Linden

In het volgend nummer: M. de GOEYSE en Cas GOOSSENS.

Bij ons in 't dorp. Landelijk leven in Vlaanderen een halve eeuw geleden.
Nummer twee in de reeks Waar is de tijd.

met oprechte dank
aan de

GENERALE BANK

Hubert BOONE, DE MONDTROM

Brussel, uitgeverij La Renaissance du Livre, 1986, 55 blz., ill. (reeks: De volksmuziekinstrumenten in België en Nederland).

Als medewerker van het Instrumentenmuseum te Brussel is Hubert BOONE reeds geruime tijd werkzaam op het vlak van de studie van volksmuziekinstrumenten. Zijn bezigheden strekken zich bovendien uit tot de volksmuziek in het algemeen: hij heeft heel wat veldwerk verricht waarbij hij tientallen volksdansen en -liederen optekende en hij is een van de bezielende krachten achter de volksmuziekgroep 'De Vlier' (later omgevormd tot het Brabants Volksorkest).

De voorliggende publikatie is een herneuring van een monografie over de mondtrom (mondtrommel of mondharp) die door Boone reeds in 1972 werd uitgegeven en blijkbaar kwamen sedertdien voldoende gegevens aan het licht om een nieuwe uitgave over hetzelfde instrument in België en Nederland te verantwoorden. De auteur begint zijn studie met een uitvoerige bespreking van de terminologie, waaruit blijkt dat de mondtrom in Wallonië vooral bekend was onder de benaming 'gawe' en in Vlaanderen als 'tromp(e)'.

Op het vlak van de vormgeving van de mondtrom onderscheidt men twee types: het gesmede en het gegoten type. Zeer gedetailleerd worden bij deze twee types de vorm en de afmetingen van de beugel en de tong evenals de bevestigingswijze van de tong aan de beugel, het materiaalgebruik en de eventuele versiering van de instrumenten besproken.

Een kort hoofdstuk wordt gewijd aan de speeltechniek, de muzikale mogelijkheden en het repertoire van het instrument, waarna dieper wordt ingegaan op het gebruik van de mondtrom. Het werd vooral solistisch bespeeld door jonge mannen en deed ook dienst als kinderinstrument.

Om ten slotte de historiek en de verspreiding van de mondtrom na te gaan heeft de auteur beroep gedaan op literaire, ikonografische, archeologische en mondelinge bronnen. Aan de hand van de literaire en archeologische bronnen kan men met zekerheid stellen dat de mondtrom reeds voorkwam in onze gewesten in de veertiende eeuw en op een schilderij van een navolger van Memling uit einde 15de eeuw treft men de vroegste ikonografische afbeelding van het instru-

ment in de Nederlanden aan. De studie van Boone is trouwens rijkelijk geïllustreerd met afbeeldingen (o.a. van Pieter Bruegel de Oude) en foto's van opgegraven exemplaren. Wellicht vormen de 15de, 16de en 17de eeuw de bloeiperiode voor de mondtrom, terwijl in de 19de eeuw een hernieuwde belangstelling ontstond. Nog enkele spelers bleven actief tot omstreeks 1935, maar na de tweede wereldoorlog is het instrument volledig verdwenen.

Bij deze grondige en zeer degelijke publikatie van Hubert Boone kunnen twee bedenkingen gemaakt worden: waarom begint de auteur met een gedetailleerde uiteenzetting over de terminologie, zonder het instrument op zich voorgesteld te hebben en zonder de algemene historiek geschetst te hebben, en: waarom wordt de mondtrom niet even in het kort gesitueerd binnen zijn Europese historische en geografische kontekst?

Een rijke bibliografie en nuttige indexen sluiten deze monografie af.

Erik Demoen

(vervolg van blz. 198)

Onder het lemma tochtportaal (p. 271) "portaalje, dat meestal van binnen, soms ook van buiten, tegen de huisdeur is aangebouwd" om de kou te weren, vinden we achterlijs, achtervloer, entree, gang(etje), inkom, lijs, lijst, portaalje, riket, voorportaal, windvang. Achterlijs en riket worden ook gebruikt voor het tochtshot. Ik ken ook achterlijs (Oordegem, wijk Ossebroek) als naam voor een bijkeuken aan de achterkant van de woonkamer met haard, die naar de ietwat lager gelegen ruimte onder de voute leidt, waar de zompotten (= roompotten) worden ondergebracht. Wegens de ligging naast de voute, was daar vroeger geen toegangsdeur van buitenuit.

De enkele voorbeelden tonen aan welk nut ook volkskundigen met enige linguïstische voorkennis aan dit interessante, met alle acribie uitgegeven woordenboek kunnen halen.

We doen een beroep op alle bevoegde instanties om dit reuze(n)werk ondanks alle besparingen te blijven steunen, opdat de uitgavecadans niet al te langzaam moge verlopen en de auteurs met hun rijke ervaring het werk zouden kunnen voltooiën.

Dr. R. Haeseryn

INHOUD OOSTVLAAMSE ZANTEN JG. 61 (1986)

I. VOLKSKUNDE ALGEMEEN

Bibliografie, Verenigingen, Kongressen, Musea, Tentoonstellingen, enz.

1. H. Ryckeboer, M. Devos, J. Van Keymeulen. Dialektwoordenschat RUG. Bibliografie. 51
 2. L. Beyens & R.v.d.L. Buitengewone vergadering 20 nov. '85. 40
 3. L. Beyens, A. Eloy, G. Weze, R. van de Walle. Statutaire vergadering K.B.O.V. '86. 115
 4. M. Jacobs. L.V.V.-symposium: kinderkultuur. 127
 5. Derde volks- en heemkundige boekenbeurs in Vlaanderen. Beveren. 132
 6. Tentoonstelling Rendez-vous met Magere Hein. Doods- en rouwgebruiken 19e eeuw. 130, 204
 7. Openbaar Kunstbezit. A. Eloy. 252
- #### Personalia en bibliografie
8. A. van Hageland. John Flanders en het volksleven, 1887-1987. 199
 9. A. Eloy. Drie werelden van A.G. Homblé. Bio- en bibliografie. 173
 10. R.v.d.L. & M. Broeckhove. M. van Wesemael. Bio- en bibliografie. 205

Grondslagen, Methodiek en algemeen

11. R.v.d.L. Jozef Volckaert, 1ste volkskundige in Vlaanderen. 5
12. M. Jacobs. Charivari. Interdisciplinaire studie van volksgerichten. 85
13. A. Eloy en A.G. Homblé(†). Kettingbrief: moderne myte van het geluk? 23
14. A. Eloy. Kettingbrief brengt geluk. Waals-Vlaamse samenwerking. 132
15. R. De Vriendt-Mores en R. van de Walle. Het trouwboekje: een gebruik. 41
16. H. Vannoppen. Streekdrachten O.-Vl., vooral Land van Waas. 53
17. L. Hoste. Historische praalstoeten in Vlaanderen. 67
18. F. Bastiaen. De veldwachter, een volks-figuur. 133, 225
19. R.v.d.L. RTBF. Internationale filmuitwisseling. '87. De boom. 248
20. A. D' Hoker en R.v.d.L. Exlibrisen van heem- en volkskundigen. 239
21. R.v.d.Linden. Bedevaartvaantjes. M. Broeckhove. 253

II. NEDERZETTING

22. Windmolens. Zie Nr. 24.
23. Zie Bibliografie M.v.W. Zie Nr. 10.

III. GEBOUWEN

24. P. Bauters. Windmolens in Oost-Vlaanderen. R.v.d.L. 2
25. Terminologie. Water- en windmolenaar, Zie Nr. 1.
- 25a. Landbouwwoordenschat. Behuizing. Zie nr. 104.

IV. VOORWERPEN

26. Klompen. Nr. 34.
27. Huisraad. Nr. 1.
28. Trouwboekje. Nr. 15.
29. Kogelfles. Nr. 55.
30. Expo Magere Hein. Nr. 6.

V. TEKENS & UITHANGBORDEN

31. Exlibrisen. Nr. 20.
32. Expo Magere Hein. Nr. 6.
33. Vaantjes. Nr. 21.

VI. TECHNIEK, BEROEPEN, VOLKSKUNST & -NIJVERHEID

34. P. Hesters. De Klompenmakerij. A. Eloy. 251
35. L. Van Driessche. Begraveniswagentje. 202
36. Terminologie: landbouwbedrijf, veeteelt, timmerman, water- en windmolenaar, imker, wagenmaker, metselaar, wever, steenhouwer, vlas, brouwer. Nr. 1.
37. Bedevaartvaantjes. Nr. 21.
38. Trouwboekje. Lederbewerking. Nr. 15.

VII. TEKENS & UITHANGBORDEN

39. Jan de Lichte. Nr. 91.
- 39a. J. Volckaert. Nr. 11.
40. J. Flanders. Nr. 8.
41. Pastoor. Nr. 67.
42. Koster. Nr. 67.

- 43-45. Bosgeuzen en IJslandvaarder en Uilenspiegel. Nr. 80.
 46. Veldwachter. Nr. 18.
 47. Molenaar. Nr. 24 & 25.
 48. Vaklui allerlei. Nr. 1, 34, 36.
 49. Volksgerichten. Nr. 12.
 50. Rouwpsychologie. Nr. 6.

VIII. VOLKSVOORDRACHTEN EN SIERADEN

51. Streekdrachten. Nr. 16.
 52. Schuttersgilden. Nr. 59.
 53. Rouwkledij. Nr. 6.
 54. Uniform Veldwachter. Nr. 18.

IX. VOEDING

55. E. Vanlommel. Kogelfles of 'saffarke'. 159
 56. Bier en volksgeneeskunde. Nr. 78.
 57. Huisslachter. Imker. Dialektwoordenschat. Nr. 1.

X. ZEDEN. GEBRUIKEN. LEVENSLOOP. KALENDERGEBRUIKEN. FEESTEN. SPELEN.

58. Historische praalstoeten. Nr. 17.
 59. E. van Autenboer. Schuttersgilden. *B. Baillieul*. 63
 60. J. Olyslaegers. Meiboomplanting. Zin en betekenis. *A. Eloy*. 64
 61. V. De Donder. Kom eens naar mijn kamer. Een halve eeuw college-
 leven in Vlaanderen. *R.v.d.L.* 255
 62. Kinderkultuur. Nr. 4.
 63. Trouwboekje. Zie nr. 15.
 64. Doods- en rouwgebruiken. Begrafeniswagentje. Nr. 6 & 35.
 65. Oogsten. Zaaïen. Nr. 1.
 66. Krulbolspel. Nr. 1.
 67. Bolspel. Nr. 103.

XI. SOCIALE & RECHTERLIJKE VOLKSKUNDE.

67. D. Lamarcq. Pastoor bedreigd. Charivari kostersfamilie, lied,
 verwijtnamen, proces. 105
 68. Charivari. Volksgerichten in Vlaanderen. Nr. 12.
 69. Jan de Lichte en zijn bende. Nr. 91.
 70. Kettingbrief. Myte van het geluk. Nr. 13.
 71. Veldwachter(s). Nr. 18.
 72. Trouwboekje. Nr. 15.

XII. VOLKSGELOOF. MYTOLOGIE. VOLKSDEVOTIE. TOVERKUNST- & WERELD.

73. M. Daem. Mirakelboek St.-Jakobsgodshuis. Pelgrims. 107
 74. A.G. Homblé. De reizen van Sint-Brandaan. 171
 75. G. van Haepere. Vierges couronnées en Belgique. *R.v.d.L.* 48
 76. Bedevaartvaantjes. 200 heiligen op 100 vaantjes. Nr. 21.
 77. De kettingbrief. Ode O.-L.-Vrouw. St.-Jozef, St.-Antonius. Nr. 13.

XIII. VOLKSGENEESKUNDE.

78. A.G. Homblé(†). Bier en volksgeneeskunde. 215

XIV. VOLKSWETENSCHAP. DIER-, PLANTEN-, WEER- & STERREKUNDE.

79. Paard, rund, varken, vogels, duiven. Dialektwoordenschat. Nr. 1
 79a. De Boom. Nr. 19.

XV. VOLKSLETTERKUNDE.

80. A. van Hageland. Vlaanderens Glorie. *R.v.d.L.* 123
 81-89. *E. Poffé*. Plezante mannen in plezante stad. *A. Poirters*. Masker
 v/d wereld afgetrokken. *V. Devogel*. Volksverhalen uit Brussel.
I. Teirlinck. Arm Vlaanderen. *A.v.H.* Conscience en ons volksleven.
W. Verriest. De bruid van Vlaanderen of Verraad v/d Ijsvaarder.
Ch. de Coster. Geus tegen Alva of Uilenspiegel. *R. Stijns*. Hard Labour.
J. Ronsse. Bosgeuzen te Oudenaarde. Nr. 11.
 90. Reizen van Sint-Brandaan. Nr. 74.

XVI. VOLKSPOEZIE, LIED. RIJMEN. SPREUKEN. OPSCHRIFTEN.

91. W.L. Braekman. Treur-Liedeken van Jan de Lichte, en zijn bende. 11
 92. Praalstoeten. Nr. 17.
 92a. Liedjesblad: Wrede moord van Tielen. Nr. 12.

XVII. MUZIEK, DANS, INSTRUMENTEN, UITROEPEN.

93. S. Godfroid. Muziekinstrumenten te Geraardsbergen. 15e eeuw tot nu.
E. Demoen. 158
 94. H. Boone. De mondtrom. *E. Demoen*. 198

XVIII. VOLKSVERHALEN. SPROOKJES. SAGEN. LEGENDEN. ANEKDOTEN.

95. Vogel. Volksverhalen Brussel. Nr. 83.

96. Reizen. Nr. 90.
97. Charivari. Nr. 12.

98. Kettingbrieven. Nr. 13.
99. Legenden. Vaantjes. Nr. 21.

XIX. VOLKSTONEEL. POPPENSPEL. VOLKSSCHOUWSPEL.

100. Poppenspel. Nr. 3.
101. Praalstoeten. Nr. 17.
101a. Veldwachter toneel Klakke Verdoest en in poppenspel. Nr. 18.

XXI. VOLKSTAAL. SPREEKWOORDEN. RAADSELS. HUMOR. SPOTROEPEN.

102. W.L. Braekman. Raadselboek zestiende eeuw. *R.v.d.L.* 114
103. P. Huys. Raadsel bolspel. 250
104. M. Devos, R. Ryckeboer, J. Van Keymeulen. Woordenboek der Vlaamse dialecten. *R. Haeseryn.* 204
105. Humor. Plezante mannen. Nr. 81.
106. Uilenspiegel. Nr. 87.

XXII. PLAATS-, STRAAT-, HUIS-, VOOR- en FAMILIE- en BIJNAMEN.

107. Voornamen. Trouwboekje. Nr. 15.
108. Verwijtnamen. Nr. 67.

INDEX OP AUTEURS EN AANGEHAALDE PERSONEN

Baillieul B., 63	Haeseryn R., 198	Van Autenboer E., 63
Bastiaen F., 133, 225	Hesters P., 251	Van Damme R., 50
Bauters P., 2	Hollebosch-Van Reck Y., 204	Vandecasteele M., 51
Beyens L., 40, 115	Homblé A.G.(†), 23, 171, 173, 188, 215	Van der Linden R., 2, 5, 40, 48, 114, 123, 158, 205, 208, 238, 248, 253, 255
Boone H., 257	Hoste L., 67	Van de Walle R., 41, 115
Braekman W.L., 11, 114	Huys P., 250	Van Dorpe M., 51
Broeckhove M., 208, 253	Jacobs M., 85, 127	Van Driessche L., 202
Daem M., 107	Kezesztessy A., 240	Van Gysel B., 51
De Cooman I., 49	Kinoo M., 49	Van Haeperen G., 48
De Coster Ch., 125	Knockaert M., 51	Van Hageland A., 123, 199
De Cuyper E., 2	Lamarcq D., 105	Van Haver J., 124
De Donder V., 255	Meillander V., 204	Van Keymeulen J., 51, 198
De Jonckheere J., 50	Minnaert W., 51	Vanlommel E., 159
Demoen E., 158, 257	Olyslaegers J., 64	Vannoppen H., 53
De Moor G., 50	Poffé Edw., 124	Van Ossel G., 51
De Muynck A., 50	Poirters Adr., 124	Van Quickenborne F., 52
Devos M., 51, 198	Popelier M., 51	Van Severen F., 52
De Vriendt-Mores R., 41	Ronsse J., 126	Van Wesemael M., 158, 205, 208
De Tier V., 50	Ryckeboer H., 51, 198	Verriest W., 125
Devogel V., 124	Samijn N., 51	Verschoore N., 125
D'Hoker A., 238	Sarens J., 126	Verspeelt E., 52
Durnez sG., 124	Schaubroeck M., 50	Verzele G., 52
Eeckhout H., 50	Schurmans H., 241	Viaene P., 52
Eloy A., 23, 64, 66, 115, 132, 173, 188, 204, 251, 252	Stijns R., 125	Volckaert J., 5
Flanders J., 199	Tollens R., 51	Weze G., 115
Follet E., 51	Van Acker M., 51	
Godfroid S., 158		

ILLUSTRATIES

1. Windmolen Appelterre 4; 2. Handschrift J. Volckaert 7; 3. Terechtstelling Jan de Lichte 12; 4. Geldstuk 1 BF 28; 5. Handschrift 30; 6. Handschrift 32; 7-10. Gebed Keizer Karel 34; 11. Vaantje Lier, opwagen 35; 12. Attest van huwelijk 1819, 42; 13. metalen koker 42; 14. Uittreksel, naamgeving: 5 namen 44; 15. Trouwboekje = huwelijksgeschenk 46; 16-17. Rozenhoedfeest Basile de Loose 56 & 58; 18-24. Praalstoeten en affiches 70-82; 25. Handschrift verklaring charivari 86; 26. Bigorne 88; 27. Vliegend blaadje: mislukt huwelijk 92; 28. Affiche Geen Raketten 96; 29. Godshuis 108; 30. Kaft niev Klucht-Boeckken 114; 31-32. Kantwerksters 118; 33. Drie poppenspelers 121; 34. Affiche expo Magere Hein 130; 35. Liedjesblad Wrede Moord van Tielen 142; 36. Veldwachter in toneel 145; 37 & 38. In poppentheater 148; 39. Mannekesblad 150; 40-43. Fragmenten van stripverhaal 152; 44-58. Tekeningen van Saffarke 160-66: 59. Titelblad Pharmacie 167; 60. Legende Sint-Brandaan 172; 61-72. Foto's van persoon, en kunstwerken van A.G. Homblé, schild, handschrift 174-186; 73. Idem 196; 74. John Flanders, portret, handtekening 199; 76-77. Begraveniswagentje Wieze 203; 78-79. Foto en exlibris M. van Wesemael 206-207; 80-82. Titels van boeken i.v.m. bier 216, 218, 222; 83. Brouwerskuip 224; 84-85. Chemische symbolen 219-220; 86-90. Veldwachter, handschrift, voorontwerp Peer de Garde, omstreeks 1900, in dorpsleven, met fiets 227, 233; 91-122. Exlibris van heem- en volkskundigen 239-247; 123. Openbaar Kunstbezit. Detail infirmerie Caermersklooster 252.